Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

1921 оной ...аас гарана. | № 75 (18398). | **1990 оной мартын 31, суббото** | Сэн 3 мүн.

Үсэгэлдэр Москвада Кремлиин Ехэ ордон соо Хойто зүгэй үсөөн хүн зонтой арадуудай съезд хүдэлмэрээ эхилбэ. Манай республикада ажаһуудаг Хойто зүгэй арад зон тухай газетымнай хоёрдохи нюурта „Манай аха дүүнэр — Хойто зүгэй арадууд" гэһэн материал уншахыетнай уринабди.

СССР-эй Верховно Соведэй гурбадахи сесси

…АДУУДАЙ АША ТУҺАДА

подразделени тэрээндэ хэрэггүй байгаа бшуу. Залуу республикада национальна асуудал «бүрин хүсэдөөр, эсэслэн шиидхэгдээ» гэжэ тоологдобо.

Ороной Министрнүүдэй Совет гүрэнэй энэ институдые һэргээхэ тухай һанал бодолые СССР-эй Верховно Соведэй сессиин үзэмжэдэ табиба. Минии һанахада, тэрэнние эмхидхэн байгуулха шухала.

Национальна политикын ба нацинууд хоорондын харилсаануудай талаар орон доторнай хуули гаргалгын хүсэтэ байгууламжанууд бии. Теэд гүйсэдхэхэ байгууламжанууд үгы бшуу! Бии байһан зургаанууд эдэ асуудалнуудта ехэ сагаа, хүсэеэ элсүүлнэ. Ажал ябуулгын харуулһанай ёһоор, эдэ бүгэдэ хүдэлмэриин улам ургажа байгаа хэмжээе бэелүүлжэ шадахагүй юм. Олон тоото элдэб эмхинүүд национальна политикын асуудалнуудые шиидхэнэ, гэбэшье тэдэнэй хоорондо ямаршье холбоон, залан хүтэлбэрилгэ байхагүй. Нэгэшье тодорхой эзэн үгы юм.

Шэнэ комитедэй бэелүүлхэ хэрэг айхабтар ехэ. Үндэһэ яһатанай автономинуудай хуулита эрхэ ба уялгануудые дээшэлүүлгэдэ, хашагдаһан харшалагдаһан хүнүүдэй эрхэнүүдые һэргээлгэдэ, национально-гүрэнэй байгуулалтые һарижуулан һайжаруулгада хабаатай асуудалнуудые шиидхэлгэ, бага яһатанай үндэһэн соёл болбосоролые хүгжөөлгэдэ туһа хүргэлгэ, тэдэнэй экономическа аша туһые хамгаалга, республиканууд хоорондын харилсаанай асуудалнуудай талаар элдэб министерствэнүүд болон албан зургаануудай хүсэлэл оролдолгонуудые тааралдуулан табилга гэхэ мэтэ олон тоото асуудалнууд, зорилгонууд шэнэ комитедэй урда табигдана. Үндэһэ яһатанай хоорондохи харилсаанууд һаа уламжалан, тохёолдодог хёмороо зүришэлдөөнүүдые уридшалан һэргылхэ гэшэ Нацинууд хоорондын асуудалнуудай талаар Гүрэнэй комитедэй гол зорилго болоно.

Эдэ бүхы зорилгонуудые бэелүүлхын тула Гүрэнэй комитет залан хүтэлбэрилгын заабари зүбшэл үгэлгын шухала этигэмжэ түлөөлэлгэнүүдтэй, эрхэнүүдтэй байха ёһотой. Союзна республиканудай саг үргэлжын түлөөлэгшэдэй хабаадалгагүйгөөр тэрэнэй хүдэлмэри бэелүүлэгдэхэ аргагүй байна.

Нацинууд хоорондын харилсаанай асуудалнуудые нэн түрүүн республиканууд өөһэдөө шиидхэхэ уялгатай юм ааб даа. Эгээл тиимэһээ үндэһэ яһанай асуудалнуудай талаар республиканска комитедүүдые байгуулха тухай шиидхэбэринүүд РСФСР-тэ, Литвада, Азербайджанда абтаа. Гэбэшье эдэ хэмжээндэ шиидхэхын аргагүй асуудалнууд гарадаг гээшэ. Жэшээнь, Хойто Зүгэй үсөөн тоото арад үндэһэтэдэй аша туһа хамгаалгые абажа хаоая. Республиканска бэшэ, харин союзна удха шанартай министерствэнүүд, албан зургаанууд тэндэ нефть болон газай ашагта малтамалнуудые олзоборилно бшуу. Эдэ бүхы асуудалнуудые шиидхэлгэ Гүрэнэй комитедэй эрхэ мэдэлдэ табигдаха ёһотой.

Хүдэлмэридөө тэрэ СССР-эй Верховно Соведэй Национальностьнуудай Соведэй бусад комиссинуудтай, комитедүүдтэй ажал ябуулгаяа нягтаар холбохо ёһотой гэжэ һананаб гээд Г. С. Таразевич түгэсхэлдөө хэлэбэ.

* * *

Пенси хадаа үршөөл хайра бэшэ гээшэ. Энэ хадаа бүхы наһан соогоо хүнэй хэһэн ажалайнь түлөө наһатай болоходонь, обществын зарим хубийень бусааһан мүнгэн гээшэ. Ниитын аша туһада хэһэн ажалайнь түлөө нэрэ хүндэ олгохыень хүн бүхэн хүсэдэг. Зүгөөр энэ эрилтэ хэрэглэмжэнь гүрэнэй материальна ба мүнгэн һангай арга боломжонуудта үндэһэлдэг. Мүнөө манай гүрэнэй бюджедтэ нэгэ сагаанай тоосоондо абтадаг байһаниинь мэдээжэ. Теэд энээниень правительство хэдэн хуби болгожо, таһалха ушар гарадаг. Иимэ хүндэ хүшэр эрхэ байдалда пенсиин асуудалые шиидхэхэ ушартай болонобди.

Гэбэшье шиидхэхэ хэрэгтэй гэжэ мартын 29-дэ СССР-эй Верховно Соведэй комитедүүд болон комиссинууд дээрэ тус Хуулиин проектые зүбшэн хэлсэлгэ харуулба. Тэрэ бүгэдэ арадай зүбшэн хэлсэлгэдэ табигдаа һэн. Правительствын ба профсоюзуудай түлөөлэгшэдтэй хамта депутадууд тэрэнние хахад жэл соо заһаһан байгаа. Тэрэнние парламентын энэ сесси дээрэ табихын урда тээ һүүлшын хөөрэлдөөн болобо.

Нэгэшье совет хүн тус Хуулиин газаа талада үлэнэгүй гэжэ абаһаар лэ хэлэхэ ёһотойбди. Маанадта хэды хүшэр бэрхэшээлтэйшье һаань, ороммай маанадые орхихогүй байна. Хүн бүхэн социальна талаараа хамгаалагданги байха. Ажалладаг гү, али тэдхэмжэ доро байдаг, үншэн гү, али инвалидшье хүнүүд. Үшөө юун бэ гэхэдэ, мүнөөнэй ветерануудай нэгэнэйньшье пенси хаһагдахагүй, олонхиин пенси нэмээгдэхэ. Эдэ бүгэдэ жэлдээ 40 гаран миллиард түхэриг нэмэжэ гаргашалха эрилтэ табина.

Хуулиин проект соохи үшөө хэдэн шухала дүримүүд тухай хэлэбэл, иимэ байна. Түрүүшынхинь юуб гэбэл, хүн пенсидэ гарахадаа, ажаллажа байһандаал адляар ажаһууха. Хэнэйшье пенсеэр хангалгын хэмжээн һарын салин хүлһэнһөө дээшэ байха ёһогүй. Ажалай талаар СССР-эй гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ **В. И. Щербаков** правительствын хараа бодолые заседани дээрэ найруулхадаа, энээние баримталһан байгаа. Депутадуудай хамтын бэлэдхэлэй комиссие хүтэлбэрилэгшэ **В. А. Рогожина** тэрэнние зүбшөөбэ.

Пенсинүүд тухай Хуулиин проект тушаа ажалшадһаа хахад миллион, арадай депутадуудһаа хоёр мянган ажаглалтанууд, дурадхалнууд СССР-эй Верховно Соведтэ ороһон байгаа. Хэрбээ пенсинүүдэй доодо захын хэмжээнэй 70 түхэриг гээшэ һаань, дээдэ захань хэды байхаб? Энэ талаар 350 түхэриг гэжэ нэрлэгдээ. Правительствын түлөөлэгшын тэмдэглэһэнэй ёһоор, бусадшье хараа бодолнууд хэлэгдэбэ. Тусхайта пенсионернүүдтэй яалтай гээшэб? Ушарынь юуб гэбэл, «СССР-эй үмэнэ онсо габьяатай байһанай түлөө пенси» гэжэ шэнээр нэрлэхэ бэшэ ха юмбибди. Олониитын ухаан бодолдо тусхайта пенсинүүд ямар бэ даа хүнгэлэлтэнүүдтэй, аша туһануудтай адлидхагдадаг. Эдэ бүгэдэн тухай депутадууд мүн лэ бодожо үзэхэ ёһотой.

(ТАСС).

…БОТНИГТО— …ЭН ДЭЛИСЭ

дурэнай түлөөһэгүй ажалай үдэрые баалалтын ажал ябуулгын үдэр болгоһон байгаа бшуу. Ленинэй субботнигто анха түрүүшынь уг зорилгые, удха шанарые тэхэрюулэн бусааха уряатайгаар Сургудай олзоборилогшод хандахадаа, тэрэнэй үедэ олдоһон мүнгэ зөөрие социальна шухала зорилгонуудые шиидхэхын тула профсоюзай комитедүүдэй тоосоондо оруулхые гүйһан байгаа.

РСФСР-эй дулдыданги бэшэ профсоюзуудай федерациин мэнэ һаяхан Москвада дүүрэһэн учредительнэ съездын делегадууд ленинскэ субботнигой суртал һургаалые шууд сэхээр һайшааһан байгаа.

— Совет профсоюзуудта Ленин хадаа агуу ехэ революционер, гүнзэгы оюун ухаан бодолто байгаа, мүнөөшье байһаар гэжэ субботнигые үнгэргэхэ гэһэн үүсхэл элирхэйлэн гэршэлнэ,— гэжэ Мурманска областиин «Центральный» уурхайн механизатор А. Цветков хэлэбэ.— Тэрэнэй бүхы ажабайдал, ажал ябуулга ажалшадай эрхэнүүдые, аша туһые хамгаалгатай таһаршагүй холбоотой юм. Субботнигой имагтал тоосоон соо тэмдэг табихын тула ээлжээтэ хэмжээ ябуулга болгонгүй тэрэнние сүлөөтэ ажалай ёһотойл һайндэр болгохо гээшэ маанадһаа — профсоюзай эдэбхитэдһээ гол түлэб дулдыдаха байна.

— Коммунис субботнигууд олохон ушарта ажалшадай дунда этигэл найдалаа юундэ бууралб гэхэдэ, эндэһээ олдоһон мүнгэнэй горитой хубиин хаанашье гаргашалагдаһыень мэдэгдэхээ болишодог байгаа, — гэжэ Калининска областиин профсоюзуудай соведэй түрүүлэгшэ, СССР-эй арадай депутат В. Цыганов тоолоно.— Субботнигые эмхидхэхэдээ, профсоюзай эхин организацинууд олоһон мүнгөө бэеэ даагаад хэрэглэхэ эрхэтэй болоно. Ажалша коллективүүдтэ сибириинхидэй уряае ойлгожо, субботнигһоо ороһон мүнгэ зөөрие дайнай ба ажалай ветерануудта, тэрьедэжэ гарагшадта, үгытэй ядуу ба багаар хангагдаһан бүлэнэртэ, үншэн үхибүүдтэ, инвалидуудта туһаламжа үзүүлхын тула гаргашалагдаха. Митинг хэхэ ябадалые усадхан зайсуулхаар, ажалшадай, тэдэнэй профсоюзуудай хүсэ шадалые, хүсэлэл оролдолгонуудые үнэхөөрөөшье һайн хэрэгүүдтэ элсүүлэн хабаадуулхаар саг хүрэжэ ерээ.

(ТАСС).

УУЛЗАЛГА БОЛОБО

СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ Н. И. Рыжков ороной бүхы нютагуудай нефть болон газ олзоборилдог үйлэдбэриин нэгэдэлнүүдэй хүтэлбэрилэгшэдтэй мартын 29-дэ уулзаба. Нефть ба газ олзоборилгын орёо шухала асуудалнууд, эдэ һалбариин хүдэлмэрилэгшэдэй эрилтэ хэрэглэмжэнүүд, нефть болон газай промышленностиие хүгжөөлгын хараа түсэбүүд уулзалга дээрэ зүбшэн хэлсэгдэһэн байгаа. СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшонор, министрнүүд, түбэй экономическа албан зургаанудай хүтэлбэрилэгшэд, профсоюзуудай түлөөлэгшэд эдэ бүхы асуудалнуудые зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадаба.

Һанамжануудаа үнэн сэхээр андалдан абалсалгын үедэ нефть болон газ олзоборилгын хэрэгэй ямар байһые али бүхы талаһаань шэнжэлбэ. Нефть болон газ олзоборилогшодой һуудал байдалые һайжаруулхын тула байрын гэрнүүдые, һургуулинуудые, һургуулида ороодүй хүүгэдэй эмхи зургаануудые, больницануудые, поликлиникэнүүдые бүри олоор бариха шухала.

Орон дотор тохёолдожо байһан орёо хүшэр социально-экономическа байдалай үндэһөөр хөөрэлдөөн болобо гэжэ СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ зүбшэн хэлсэлгын дүнгүүдые согсолходоо тэмдэглээ. Нефть болон газай промышленностиин асуудалнууд арадай ажахын бусадшье һалбаринуудта хабаатай байна. Тохёолдожо байһан эдэ бүхы зорилгонуудые бэелүүлхын тула шухала шиидхэбэринүүдые дары абаха хэрэгтэй гэжэ зүблөөндэ хабаадагшад нэгэн һаналтайгаар мэдүүлбэ.

Энэ жэлэй даабаринуудые дүүргэхын тула бүхы шухала юумэ хэхыень СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ эдэ һалбаринуудай хүдэлмэрилэгшэдые уряалаа.

(ТАСС).

ХОЙТО ЗҮГЭЙ АРАДУУДАЙ СЪЕЗДЫН УРДА ТЭЭ

дэһэн шухала асуудалнуудые шиидхэхын тула шухала удха шанартай байха юм гэжэ уулзалгада хабаадагшад тэмдэглээ. РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет, СССР-эй Госплан тэрэнэй проектые зохёоһон байна. Үндэһэн зоной һанал бодолнууд, хүсэл эрмэлзэлнүүд, энэ нютагуудые үргэлжэ дээрэнь хүгжөөлгын аша туһа, һуудал байдалай асуудалнууд тэрээн соо хараада абтаа.

Съездэ ямар бэлэдхэлэй хэгдэжэ байһан тухай эмхидхэлэй комитедэй түрүүлэгшэ профессор Ч. М. Таксами хөөрэбэ.

Бүхы арадуудай ба этническэ бүлэгүүдэй түлөөлэгшэд съездын делегадуудаар һунгагдаа. Оро үсхэбэрилэгшэд, загаһашад, ангуушад, интеллигенциин түлөөлэгшэд, эрдэмтэд болон уран зохёолшод тэдэнэй тоодо ороно.

Съезд мартын 30—31-дэ Москвада, Кремлиин Ехэ ордон соо болохо юм. Хойто зүгэй үсөөн тоото арадуудай политическэ, социально-экономическа байдал, хүгжэлтын хараа түсэбүүд хоёр үдэрэй туршада зүбшэн хэлсэгдэхэ. Бүхэроссин нэгэдэл байгуулагдаха, тэрэнэй программа болон Устав баталагдан абтаха, тэрэнэй совет һунгагдаха.

Хонидой түл абалга — харюусалгатай хаһа

ЗОРИҺОНДОО ХҮРЭХЭ

Хонидые олоор үсхэбэрилхэ гол һалбаритай Үдын совхозой хонишод арбан хоёрдохи табан жэлэй түгэсхэхы жэлдэ бүхыдөө 10 320 хурьгадые абаха гэхэ гү, али зуун эхэ хонин бүриһөө дундаа зэргээр 90 хурьга томо болгожо түлжүүлхэ түсэбтэй юм. Мүнөөдэрэй байдалаар тэдэнэр дүн хамта 9 520 толгой хурьгадые абаба. Энэнь зуун эхэ хонин бүриһөө 82 хурьган абтаһан болоно гээшэ. Баруун-Хасууртайн отделениинхид 5 145 толгой, Баян-Голой хонишод — 4 376 толгой хурьгадые түлжүүлжэ байна.

Энэ ажахын хонин һүрэгые эрхилэгшэд зориһондоо хүрэжэ шадаха тээшэ гү? Шадахал ёһотой гэжэ һанагдана. Үбһэ тэжээлээр хэды дутамаг байгаашье һаа, совхозой хонишод энэ харюусалгатай хаһаяа эмхитэй, гуримтайгаар үнгэргэхэ арга боломжотой юм. Эдэнэр бэрхэшээлтэй байдалые амжалта түгэсөөр дабажа гарахын тула хубаарияар үгтэһэн үбһэ тэжээлые бодомжотойгоор гаргашалхые оролдоно.

Ажахын түрүү хонишон, Ажалай Алдар Солын гурбан шатын орденто Георгий Мархаевич Бимбаевай даадаг бригадынхид түл абаха харюусалгатай хаһаяа түрүүшын үдэрһөө эршэмтэйгээр үнгэргэжэ байнхай. Тэдэнэр ажалай 18- үдэрэй хугасаа соо диилэнхи хонидоо түрүүлжэ, хонишод сүүдхын туршада дундаа зэргээр 40—50 хурьгадые абаһан байна. Бимбаевтанай гэр бүлынхид ажалаа шадамар бэрхээр эмхидхэһэнэй ашаар абаһан нэгэшье толгой хурьгаяа гарза хоролтодо оруулбагүй. Бригада мүнөө зуунай 120 хурьгадые бүрин бүтэнөөр томо болгожо байна. Совхозой ахалагша хонишод Намжил Жанасвич Токтохоев, Валерий Галдановнч Долубаев гэгшэд мүн лэ зуутанай зэргэдэ гаранхай.

В. ХАЛМАТОВ,
Хориин АПО-гой «Животновод» кооперативай түрүүлэгшэ.

ДАБААНАЙ СААНА ДАБААН

Боом һууринай хойто талада, набтархан гүбээгэй үбэртэ оршоһон хонидой хоёр буусада хүрэжэ ерэбэбди. Зуун хажуугайхинь хонишоноор гурбадахи жэлээ хүдэлжэ ябаһан Дашанима Жигжитовэй үбэлжөөн болоно.

— Түл абалга дүүрээ. Түрүүшынхиеэ хурьгалжа байһан зуһагуудһаа юун мүртэй түл абтахаб даа,— гэжэ ахалагша хонишоной хани нүхэр Сэсэгма Батуевна хэлэнэ.

— Хэды хонидтой зомта? Тэдээнһээ хэды шэнээн хурьгад абтаба гээшэб? Хэды түл абаха ёһотой байгаабта?— гэжэ хонишодһоо асуубабди.

— Манда 540 зуһагууд даалгагданхай. Бүхыдөө 450 хурьга абаад түлжүүлхэ түсэбтэй байһан зомди. Зүгөөр тэрээндээ хүрэжэ шадаагүйбди, —гээд Дашанима Дондукович харюусана.

Хонидой байра сосонь хуурай, дулаан. Шэбхын үлүү ехэ эхүүн үнэр гутанашьегүй. Хойто, урда ханануудыень зубшуулжа табиһан хорёонууд соо хурьгад харагдана.

— Энэ жэлдэ үбһэ тэжээлээр тулюуршагбди. Зелёнко оройдоошье үгы. Эхэ хонидтоо үбһэ, сенаж үгэдэгбди. Хурьгадтаа үбһэ, холимог гурил, витаминтай ногооной гурил, брикет гээд эдюулдэгбди,— гэжэ нүхэр Жигжитов хэлэнэ.

Энэ хонишоной байра байдалынь яһала бараг лэ даа. Далынь 1982 ондо капитальна заһабарилгада ороһон байна. Хурьгадайнгаа доронь һолоомо дэбдинэ. Тэрэнээ хоёрдохи хоногтоо һэлгүүлдэг байха юм.

— Хонидой түрэлгын үедэ агитбригада, нүүдэл кино, ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангалгын албанайхид, медицинскэ хүдэлмэришэн оройдоо харагдаашьегүй, үзэгдөөшьегүй. Библиотекарьнай ябагшал даа. Совхозой партийна, профсоюзай организацинуудай хүтэлбэрилэгшэдшье ябахаяа болишонхой. Манайда нэгэшье уряа лозунг, социалис уялганууд, социалис мүрысөөнэй дүрим гэхэ мэтые оройдоошье харагагүйт,— гэжэ Сэсэгма Батуевна Будаева хэлэжэ байгаа һэн.

Хүршэ хонишонойдонь хүрэжэ ерэхэдэмнай, тэдэнэр хурьгалһан хонидоо үһалжа, үдэрэйнь тэжээл эдюулжэ, ехэл сүлөөгүйнүүд байба. Эндэ ахалагша хонишоноор Баир Батомункуевич Дугаржапов хүдэлдэг юм. Гуша гаража ябаһан наһанай, хүдэлмэришэ хүдэр янзын хүн бидэнэртэ дүтэлэн ерэбэ. Бидэ энэ нүхэртэй мэндэеэ хэлсэһээр ажал тухайнь хөөрэлдөөгөө эхилбэбди.

— Мүнөөдэр 420 хурьгатай болонхойбди. Нэгэ ехэ хүшэр дабаамнай дабагдаба гээшэ. Саада тээнь үшөөшье хүшэр дабаан маниие хүлеэнэ. Абаһан хурьгадаа гарза хоролтогүйгөөр түлжүүлжэ тушааха гээшэ тиимэшье бэлэн хэрэг бэшэл даа. Юрэдөөл, зуун эхэ хонинһоо 90 хурьга абаха гэһэнээ хүсөөжэ ябанабди,— гэжэ Баир хэлэбэ.

— Тиихэдээ зуун эхэ хонин бүриһөө 90 түл абаха түсэбөө дүүргэбэ гээшэ гүт? Эхэ хонидтнай табан зуу хүрэхэгүй болонол даа?— гэжэ асуубабди.

— Тиимэл даа. Бидэнэр 463 эхэ хонидые харууһалдаг зомди. Сагһаа урид ехэ ама гараад яалай. Саашадаа юун болохо байнаб. Ямар хабар болохонь бэ? Юрэдөөл, эртүүр дулаарба. Энэнь хайшаа байха юм? —гэжэ ахалагша хонишон харюусана.

Хоёрдохи гарай хонишон Людмила Дамбаевна үһалжа ерэһэн хонидоо хорёо руу, оруулжа хаана. Энэ бригадын гэшүүн Николай Дамбаевич Раднаев хорёо бүхэн соохи хобоо хобтонуудтань талха тариянай зүйл адхан үгэнэ.

— Хониднай хурьгалжа дүүрэбэ. Нэмэхэ юумэн болёол даа. Зүгөөр энэ жэлдэ үбһэ тэжээл урда урдынхиһаа хомор байба. Иимэ эрхэ байдалда хүдэлжэ ябанабди. Мүнөө хонидтоо үбһэ, обёос, сенаж эдюулнэбди. Харин хурьгадтаа һайхан үбһэ, брикет, холимог гурил үгэнэбди. Олон үгэдэ олзогүй гэлсэгшэ. Юун гэжэ хоогһоор шашауабибди. Өөһэдөө орожо харагты,— гээд Людмила Дамбаевна байра тээшэ дахуулба.

Хурьгадайнь байра соо һаруул, хуурай, дулаан. Олон тоото хорёонууд соонь арбаад, хорёод бүлэг болгогдоһон хурьгад харагдана. Эндэнь эхэнүүдыень оруулаад, хурьгадтань хүхүүлхэ ехэ зай бии. Мүн тэндэнь эм домтой аптекэ, хүнэг, амһартанууд, шэрэ гэхэ мэтэ табяатай. Томохон болоһон хурьгад хобоо хобтонууд соохи ногооной гурил, брикет амтархан эдинэ.

Энэ бригада жэл бүхэндэ үбһэ өөһэдөө бэлэдхэдэг юм. Гэдэнэртэ дүтэхэнэ сабшалан даалгагдан үгтэнхэй. Хонишод энэ газараа мүнөө һайрамай үһаар ундалуулжа байгаа һэн.

Д. ДОНДОКОВ.

Мухар-Шэбэрэй районой «Эрдэм» совхоз.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: (зүүн гарһаа): ахалагша хонишон Баир Батомункуевич Дугаржапов тэрэнэй хани нүхэр Людмила Дамбаевна хоёр.

Ж. ШИРЕТОРОВЭЙ фото.

ЭМХИ ГУРИМТАЙГААР

Ленинэй нэрэмжэтэ колхоздо түл абаха шухала кампани эмхи, гүримтайгаар үнгэргэгдэжэ байна. Март һарын тэн багаар эндэ дүн хамта 6700 хурьган абтаба. Харганын отделениин малшад илангаяа онсо шалгаран гарана. Эдэнэр түл абаха түсэбөө 108 процент бэелүүлээ гэхэ гү, али зуун эхэ хонин бүриһөө дундаа зэргээр 94 хурьга абаад, тэдэнээ гарза хоролто багатайгаар түлжүүлжэ байна. Эндэ түл абаха кампани үшөө дүүрээдүй.

Хонишодой бригадануудай дунда зуутан болоһон түрүүшүүл яһала олон. Александр Дондупович Тыхеевэй даадаг коллективэй гэшүүд 504 эхэ хонинһоо 535 хурьга абаба. Ахалагша хонишод Дулма Мужановна Бадмаева, Бата Мандуевич Цыбиков, Жаргал Будаевич Доржиев, Дондоп Цыренович Нимаев гэгшэд зуутанай зэргэдэ гаранхай юм.

Г. ЦЫРЕНОВ,
колхозой түрүүлэгшэ.

Хурамхаанай район.

ШЭНЭ СОВЕДҮҮД ХҮДЭЛЖЭ ЭХИЛБЭ

Эдэ үдэрнүүдтэ республика доторнай арадай депутадуудай районно, сомоной болон сельскэ Соведүүдэй сессинүүд үнгэргэгдэжэ, эмхидхэлэй асуудалнууд хаража үзэгдэнэ. Эдэ сессинүүд дээрэ районно Соведэй түрүүлэгшэнэр, тэрэнэй орлогшонор, районно Соведүүдэй гүйсэдкомуудай түрүүлэгшэнэр һунгагдана.

Арадай депутадуудай районно Соведүүдэй сессинүүд дээрэ һунгагдаа гэбэл:

Бэшүүрэй районно Соведэй түрүүлэгшээр А. Л. Ефимов, түрүүлэгшын орлогшоор А. Д. Цыренова, районно Соведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшээр В. Е. Гулгонов;

Зэдын районно Соведэй түрүүлэгшээр П. К. Амагыров, түрүүлэгшын орлогшоор Г. В. Коренев, райгүйсэдкомой түрүүлэгшээр Н-Ц. Ч. Дабаев;

Ахын районно Соведэй түрүүлэгшээр С. Д. Аюшеев, түрүүлэгшын орлогшоор Г. Н. Цыбденова, райгүйсэдкомой түрүүлэгшээр В. Р. Монголов;

Сэлэнгын районно Соведэй түрүүлэгшээр М. Д. Ангархаев, түрүүлэгшын орлогшоор А. П. Мамонова, райгүйсэдкомой түрүүлэгшээр Г. С. Чебунин;

Улаан-Үдын **Октябрьска** районно Соведэй түрүүлэгшээр Е. Ф. Сокольников, түрүүлэгшын орлогшоор Л. И. Дедюхина, райгүйсэдкомой түрүүлэгшээр Н. П. Быков;

Железнедорожно районно Соведэй түрүүлэгшээр А. Н. Колдунов, райгүйсэдкомой түрүүлэгшээр А. Г. Лубсанов;

Советскэ районно Соведэй түрүүлэгшээр В. П. Грехов, түрүүлэгшын орлогшоор Г. Е. Харитонова, райгүйсэдкомой түрүүлэгшээр Е. М. Егоров;

Хурамхаанай районно Соведэй түрүүлэгшээр В. В. Бубнов, райгүйсэдкомой түрүүлэгшээр В. Д. Цыренов һунгагдаба.

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведтэ

Буряад арадай хэлэ, уг заншал ба национальна соёлые хүгжөөхэ талаар Буряадай АССР-эй, Эрхүүгэй, Шэтын областьнуудай гүрэнэй болон ниитын эмхинүүдэй хүсэл эрмэлзэлые нэгэдүүлхэ ба залан хүтэлбэрилхэ зорилготойгоор буряад арадай уг заншал ба соёлые хүгжөөлгые залан хүтэлбэрилхэ талаар ниитын совет байгуулха тухай тогтоол Министрнүүдэй Совет баталан абаба. Ниитын соведэй түрүүлэгшээр РСФСР-эй арадай уран зураашан Д-Н. Д. Дугаров баталагдаба.

АГРОКОНСОРЦИУМ БАЙГУУЛАГДАБА

Ажахы эрхилэлгын онол арганудые саашадань эрид нарижуулан һайжаруулха зорилготойгоор хүдөө ажахын хамһабариин ажахынуудые хүгжөөхэ талаар предприятинуудай, эмхинүүдэй, захиргаануудай ажалша коллективүүдэй эдэбхи үүсхэлые, холын хараата зорилгонуудые дэмжэжэ, Улаан-Үдын совхозой үндэһэ һуури дээрэ агроконсорциум һаяхан байгуулагдаба. Гол түлэб гахайн мяха үйлэдбэрилжэ дам саашадаа эдеэ хоолой бэлэн продукци буйлуулан болбосоруулжа гаргаха зорилготойгоор Тарбагатайн районой Улаан-Үдын совхозой үндэһэ һуури дээрэ байгуулагдаһан энэ агроконсорциум тус ажахын болон үйлэдбэриин «Бурятагропромстрой» нэгэдэлэй, Буряадай АССР-эй хэлхээ холбооной үйлэдбэриин-техническэ управлениин, Буркоопсоюзай, Улаан-Үдын Ленинэй орденто ЛВРЗ-гэй, «Бурятагропромпроект» институдай ажалша коллективүүдэй Соведэй зүбшөөлөөр эмхидхэгдэхэдээ, өөрын Устав болон дүримүүдые батал ан абаа

Шалгалта, туршалга хэхээр байгуулагдаһан дурсагдагша түрүүшын агроконсорциумда эдлүүриин мянган гектар газар, һайн үүлтэрэй гахайнууд болон талха тариянай зүйл үгтэхэ байна. Тэрэшэлэн түб һууриин болохо Тарбагатайн районой «Таежный» поселогто саашадаа худалдаа наймаанай түб байгуулхаар магазинуудые шэнээр барижа захалха юм.

Ажалша коллективүүдэй Соведэй зүбшэлөөр байгуулагдаһан тус агроконсорциум хадаа дээрэ дурсагдагша предприяти, эмхинүүдэй, захиргаануудай мүнгэ зөөри, материальна хэрэгсэлнүүдые элсүүлжэ, хүдөө ажахын продукци ехээр үйлэдбэрилжэ бэлэдхэхэ гол зорилготой гээшэ.

В. ДОРЖИЕВ.

МАНАЙ АХА ДҮҮНЭР—ХОЙТО ЗҮГЭЙ АРАДУУ

Эмхидхэлэй конференциһээ тэмдэглэлнүүд

Буряадай АССР-эй Хойто зүгэй арадуудай эмхидхэлэй конференци Улаан-Үдэдэмнай болобо. Тэрэ Соведүүдэй байшангай Бага зал соо хоёр үдэрэй туршада үнгэрөө. Энэ ушараар Хурамхаанай районой Дэрээнэй сельсоведэй түрүүлэгшэ А. Н. Делбонова иигэжэ хэлээ: «Мүнөөдэр энэ бага зал соо манай бага арад ехэ хөөрэлдөө хэжэ байна». Тиихэдэнь КПСС-эй обкомой секретарь В. В. Саржан «Залнай багашье һаа, засагай ехэ байшан соо оршодогынь бү мартаял»,— гэжэ нэмэбэ.

ЮРЭНХЫДӨӨ хорёод, гушаад онуудһаа хойшо иимэ хэмжээ ябуулганууд манай республика соо үнгэргэгдөөгүй гэжэ ойлгообди. Энээн тухай Буряад ороной хойто зүгэй арадуудай ажабайдалые шэнжэлдэг түүхын эрдэмтэ **В. В. Беликов** дуулгаа. Совет засагай түрүүшын жэлнүүдтэ манай эндэхи эвенкнүүд өөһэдынгөө газар дээрэ өөһэдыгөө хүтэлбэрилдэг туземнэ нүүдэл Соведүүдтэй, туземнэ райгүйсэдкомуудтай байһан байна. Тиихэһээ байтагай бүри революциин урда тээ Баргажанай болон Баунтын буса түрэлтэнэй управанууд, эвенкнүүдэй тус тус отогуудай управленинүүд байһан юм. Тэдэнэй мэдэлдэ Байгал, Дээдэ Ангар, Кичерэ шадар агнууриин, загаһа олзоборилгын газарнууд хуулиин ёһоор үгтэдэг байгаа. Революциин һүүлээрхи түрүүшын жэлнүүдтэ бага арадуудай ажалые, һуудал байдалые социалис гуримда оруулха, өөһэдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын, соёл гэгээрэлээ хүгжөөлгын талаар зарим тэды эхин амжалтанууд үнэхөөрөөшье туйлагдаа һэн. Гэбэшье 1935 ондо СССР-эй Совнаркомой дэргэдэ байһан Хойто зүгэй комитет, туземнэ райгүйсэдкомууд усадхагдаһан байна. Имагтал 1957 ондо Н. С. Хрущёвой үедэ Хойто зүгэй арадуудай ажабайдал тушаа партиин ЦК-гай, правительствын тогтоол абтаа бэлэй. Тэрэнэй һүүлээр үшөө хэдэн тогтоолнууд абтаһан аад, нэгэниинь шье ёһоор дүүргэгдээгүй юм. Жэшээнь, манай республикада 1980 онһоо хойшо Совминай 8 гү, али ондоо мэдээгээр 10 тогтоол абтаад, булта саарһан дээрэ үлөө. 1989 оной январиин 18-да үшөө нэгэ тогтоол абтаа юм хаш. Тэрэнэй ёһоор эвенкнүүдтэ агнууриин талаар, загаһа олзоборилгын, хоморой эд бараа худалдажа абалгын талаар хүнгэлэлтэнүүд олгогдоһон юм хаш. Иимэ тогтоол манай райондо үгыл гэжэ Баргажанай райгүйсэдкомой түрүүлэгшын орлогшо **И. Д. Дампилон** хэлээ. «Юрэдөө, иимэ тогтоолые эдэ тунгусуудта харуулаа һаа, энэ-тэрые эрижэ, үйлымнай үзүүлнэ ааб даа»,—гэжэ хойто зүгэй райгүйсэдкомуудай нэгэнэй хүдэлмэрилэгшэ намда хэлээ һэн гэжэ В. В. Беликов гэршэлээ.

Тобшолон хэлэхэдэ, парти, правительствын, мүн засагай удаадахишье шатын зургаануудай зүгһөө иимэ олон шиидхэбэринүүдэй абтажа байһаниинь нэгэ талаһаа һайн шэнги. Теэд тэдэнэй нэгэнэйньшье хүсэд бэелүүлэгдээгүйнь тон харамтай. Энээнэй түлөө хэншье харюусалгада хабаадуулагдаагүй. Иимэ байдал тухай хойто зүгэй арадуудай өөһэдынь һанамжа хэншье һураагүй.

Манай республикын хүтэлбэрилэгшэд дээрэһээ захиралтагүйгөөр ямаршье асуудал шиидхэхэ, харюусалга өөр дээрээ абаха огто дурагүй гэжэ һүүлэй үеын зарим баримтанууд харуулна. Хойто зүгэй арадуудай бүхэсоюзна съезд зарлаха тухай шиидхэбэриин абтаагүй һаа, манайшье республикын засагай зургаанууд эвенкнүүдтэ анхаралаа хандуулхаяа яарахагүй һэн ха. Имагтал дээрэһээ захирагдаһан хойно манай республикада үсөөн хүн зонтой арадуудай конференцидэ бэлэдхэл эхилээ һэн.

Юрэдөө тус конференциин имагтал зарлагдажа, үнгэрһэн ушарынь юунһээшье үнэтэй байна. Урдань абтаһан тогтоолнууд юундэ дүүргэгдэдэггүй байгааб гэбэл, олонхидоо тэдэ арадуудай һанамжые хараада абангүйгөөр бэлдэгдэдэг, олонхи ушарта тэдэнэй үзэмжэ, анхаралда ёһоор хүргэгдэдэгшьегүй байгаа юм. Харин одоол мүнөө хубилган шэнэдхэлгын найдал түрүүлмэ сагта Буряад ороной хойто зүгэй арадуудай түлөөлэгшэдэй республикын засагай дээдын зургаанай байшан соо ганса суглараадшье байхыень харахада, ехэ зохид байгаа.

ТЭДЭНИИЕ хаража байхадаа, олон бодолнууд толгой соом ороо. Нэгэдэхеэр, иимэ зон манай эндэ бии юм байнал! Байһыень урданьшье мэдэһэн аабзаб даа. Теэд юундэшьеб тэдэнииие ондоо түби дээрэ байһандал һанадаг байгааб. Урдань иимэ олоороо эдэ арадуудай Улаан-Үдэдэ ерэжэ үзөөгүй байһаниинь сохом. Олоороошье гэжэ даа, миил 86 делегат, Баунтын, Хойто-Байгалай, Муяын, Хурамхаанай, Баргажанай—бүхыдөө табан районһоо ерэһэн байна. Харин тэдэнэр 2 мянга тээ үлүүтэй хүнүүдые гэхэ гү, али делегат бүхэн 25 хүниие түлөөлнэ гэбэл, үсөөн бэшэ гэхээр нуулба. Элидхэлынь шашаг, хоБһон баримтатай гэжэ хэлэбэ гээшэ ааб даа. Ушарынь гэхэдэ, элидхэлшын нэрлэһэн тоонууд оротонгуудай ажаһуудаг районуудта бүхы дээрэнь хабаатай ха юм. Тиихэдээ эдэ районуудта БАМ-ай эдэ жэлнүүдтэ баригдаһаниие хараада абаа һаа, юрэнхы тоонуудай горитой байһаниинь гайхалгүй. Зүгөөр оротонгуудта, бусад тэндэхи яһатанда юу хэгдээ юм гэһэн асуудалда тодорхой харюу элидхэл соо үгтөөгүй. Үгтэхэ аргашьегүй байгаал даа. Юундэб гэхэдэ, эдэ яһатадта сэхэ зорюулагдаһан тодорхой

лэ даа. Хоёрдохёор, хойто зүгэй арадууд гэхэдээ, нэн түрүүн оротонгуудые һанаандаа оруулдагбди. Тиимэ бэшэ юм байна. **Бүхы дээрээ манай республикада хойто зүгэй арадуудай 2081 хүн тоологдодог гэжэ мэдэбэбди. Оротонгууд (эвенкнүүд) 1751 хүн болоно. Тэдэнһээ гадна 174 эвен бии юм байна. Иимэ зон манай эндэ бии гэжэ огто мэдэхэгүй байгааб. Гэхэһээ байтагай газарай захада, мүльһэтэ далайн эрьедэ ажаһуудаг чукчанууд манай нютагта бии юм гэжэ хэн мэдэбэ гээшэб! Гэн гэтэр бии юм байнал даа, аяар 13 чукча. Тиихэдэ 9 долган, 8 канаец, 6 ненец Буряад орондо ажаһууна.**

Эдэ тоонуудые конференциин эмхидхэлэй комитедэй түрүүлэгшэ, республикын Госпланай түрүүлэгшэ **Л. П. Табалаев** элидхэл соогоо дурадхаа. Сэхыень хэлэхэдэ, энээнһээ гадна анхармаар, онсо һонирхомоор ондоо баримта элидхэл соо бэдэрээдшье олоогүйб.

«Революциин ашаар хойто зүгэй арадуудай социальна эрхэ байдалынь хубилжа, тэдэнэр һууриженги ажаһуудалда шэлжэн ороо һэн... Загаһа олзоборилгын, агнууриин талаар хүнгэлэлтэнүүд тогтоогдоо... 1980 онһоо хойшо хойто зүгэй арадуудта хабаатай хоёр тогтоол СССР-эй Совмин абаа... Эдэ яһатанай ажабайдалай асуудалнуудые райгүйсэдкомууд саг үргэлжын анхаралда байлгадаг...»

Элидхэлэй эдэ мэтэ мэдүүлэлнүүдые соносоод байхадаа, юрэдөө, эдэ оротонгуудта юу хэрэгтэй юм гэжэ асуухаар байба. Һууриженги байдалда ороо, хүнгэлэлтэнүүд үгтөө, тогтоолнууд садахыса абтаа, райгүйсэдкомууд анхардаг... Тиигээд саашань нүхэр Табалаев Л. П. хойто зүгэй арадуудай ажаһуудаг районуудта баригдаһан предприятинуудые, һургуули, хүүгэдэй эмхи зургаануудые, социально-соёлой бусад объектнүүдые тоолобо. БАМ баригдажа, нютагай зон түмэр замаар иишэ-тиишэ ябаха аргатай болоо. Авто-харгынуудшье баригдана. 1980 онһоо эдэ районуудта промышленна продукци үйлэдбэрилгэ 3 дахин, хүдөө ажахын продукци 2,2 дахин дээшэлээ. Эдэ мүрнүүдые уншаад, элидхэлшын ундаа хэряаха гэжэ, графин сооһоо уһа хэжэ ууха дань, хэншьеб зал сооһоо: «Уһаяа багаар!» — гэжэ енгүүтэйгээр һа-

шиидхэбэри үгы гээ һаа, алдуу болохогүй хаш. Парти, правительствын олон жэл соо абаһан тогтоолнууд булта юрэнхы шэглэлтэй, томо томо, бүхэли бүхэли районуудта хабаатай байжа, хоёр-нэгэ бүлэөрөө хоорондоо холо зайтай ажаһуудаг хойто зүгэй арадуудай ажабайдалда нүлөө ёһоор үзүүлээгүй ха юм. Оньһон үгые зүрин хэлэхэдэ, имагтал нуурыень бэшэ, харин нугаһыеньшье тудалсаха байгаал даа.

Теэд сагшье ябажа, Совет засагай наран доро жаргалаа одоол олоһон оротонгууд тухай сээжэ болоһон дуугаа дуулажал ябаа ха юмбибди. Харин үнэн байдал тухайнь хааяа соносоошье һаа, хэрэгсээнгүй байгаашань дээрэ шэнги байха. Ондоо түбидэ тэдэнэй байһандал һанаһанаа дээрэ бэшээ һэм. Үнэхөөрөөшье, түб аймагуудһаа холо, наада захань — 400—500 километртэ байна ха юм. Бусалта орходоо баргажан буряадууд тэдээнтэй дүтөөр харилсадаг ааб даа. Мүнөө манай эндэхи үсөөн хүн зонтой арадай хүшэр байдалда орошоод байхада, бидэ, барандаа дүнгэлсэхэ уялгатайбди.

Элидхэлэй юрэнхы шэглэл тухай дурдаа һэмди. Урдань аппарат дутагдалнуудые нюужа, бүхы юумые һайнаар харуулхые оролдодог байгаа. Мүнөө тиимэ сагай үнгэржэ байгаа һэн тула элидхэлшэ зарим тэды дутагдалнуудые дурдаа. Тиихэдээшье тэрэ хэтэрүүлхэгүй гэжэ оролдоо. Жэшээнь, зарим оротонгууд ажалгүйдэнэ гэжэ хэлээ. Харин болодото дээрээ зарим бэшэ, тэдэнэй горитой хубинь ажалгүйдэнэ ха юм. Олонхинь хангалгын һалбарида хүдэлдэг гэбэ. Тиихэдээ гол түлэб харуулшад, кочегарнуудаар гэжэ тодорхойлоогүй. Урдань булта агнажа амидардаг байһан яһатанай дунда бүхы республика соо оройдоол хорёод штатна ангуушад үлэнхэй. Оро үсхэбэрилэгшэд энээнһээшье үсөөн.

СОЦИАЛИЗМЫН үедэ хантнууд, ненецүүд, бусад үсөөн арадуудай үгы боложо байһаниинь голхоролтойшье байна даа гэжэ Онохой тосхондо уран зурааша-шэмэглэгшээр хүдэлдэг **Павел Степанович Степанов** СССР-эй арадай депутадуудай 1 съезд дээрэ ненец уран зохёолшо Е. Айпинай хэлэһэн үгые дабтаба. Далаад жэл соо оронойнмнай эвенкнүүдэй 70 процентнь үгы болоо. Удаан сэг соо манай засагаархид

үсөөн арадуудай байдал тухай хуурмаг үгэ тараадаг байгаа. Һүүлэйл үедэ сэхыень хэлэдэг боложо байна. Теэд нэгэшье эрдэмтэ, социолог эдэ арадуудай үгы боложо байһан ушарые эрдэмэй үндэһэтэйгөөр тайлбарилаагүй. Оротонгууд бүхы юумые үнэн зүбөөр сэгнэдэг эрид сэхэ абари зантай арад юм. Энээнэй ашаар лэ тэдэнэр үни удаан саг соо бүрин бүтэн амидаржа ябаһан байна. Имагтал манай үедэ хүрэжэ ерэхэдээ, тэдэнэр мэхэлхэ, худалаар хэлэхэ ябадалтай ушараа һэн. Иимэ муу муухай ябадалтай эбсэжэ огто шадахагүй һэн хойноо зарим оротонгууд архидажа, нэтэржэ захалһан байгаа. Элинсэгүүднай түүхэй мяха, загаһа эдижэ амидардаг һэн. Мүнөө тиимэ эдеэнэй олдошогүй шухаг болохо, до, зоной дунда үбшэнгүүд дэлгэрээ. Тэрэл арадай депутадуудай I съезд дээрэ нанаец яһанай Евдокия Гаер манай орон мүнөө хүрэтэр үсөөн хүн зонтой арадуудай эрхэнүүдые сахиха тухай Женевскэ конвенциие баталжа, гараа табяагүй гэжэ дуулгаа бэлэй. Энэ конвенцидэ манай ороной нэгэдээ һаа, бага арадууд тон ехэ эрхэтэй болохо бшуу. Хитадта оротонгууд бии юм. Тэдэнэй ягаад ажаһуудагые шэнжэлхын тула дарганарые бэшэ, юрын зониие эльгээхэ хэрэгтэй. Табяад гаран онууд хүрэтэр Үдын урда бэедэ оротонгуудай долоон жэлэй һургуули бии аад, хожомоо хаагдашаһан байна. Мүнөө тэрэниие нээхэ саг ерээ. Конференциин урда тээ «Велика» («Хараасгай») журналай нэгэ номер эвенк хэлэн дээрэ гаргагдаа. «Хараасгай» журналай редакцида баяр хүргэнэбди. Теэд саашадаа саг үргэлжын хэблэлтэй болохо байгаалди даа.

Дайнай урда тээ манай тэндэ «2-ая пятилетка» гэһэн колхоз бии һэн, гэжэ Нижнеангарскын коопзверопромхозой Холодныин участогай штатна ангуушан **Ю. И. Черноев** мэдээсэбэ. 1500—2500 оротой. 5—6 хүн бригада болоод, агнуурида гараха. Хэншье архидадаг, түрмэдэ һуудаггүй байгаа. Хосоржо, үгы болохын тэмдэг огто үзэгдөөгүй. Далаад онуудта тахал, дайнһаа доро БАМ манай нютагта буужа ерээ. Конференциин президиумдэ һууһан Н. И. Крючков нэгэдэхи секретарь байхадаа, бага колхозууд хэрэггүй, совхоз болохо гэжэ заабаришалдаг байгаа. Оронууд хэндэ хэрэгтэй юм гээд, тэдэ автомадаар буудагдажа, үгы хэгдээ. Хэншье энээнэй түлөө харюусаагүй. Һүнэй фермэ, ангай фермэ үгы хэгдээ. **Эсэстэнь мүнөө Холодный һууринда 70 эвенк ажалгүй байдаг. 1977 онһоо хойшо 25 наһа гүйсөөдүй 21 хүн наһа бараа. Би 47-тойб. Миниин нэгэшье үетэн үлөөгүй. Манай һууринай 11 хүн түрмэдэ байна. 8 штатна ангуушан, ангуушанай 3 һурагша манай участогта хүдэлнэ. Уоян, Холодный һууринуудта оротонгууд байдаг гэжэ мартанхай. Жэшээнь, шэнээр һунгагдаһан Холодныин поссоведтэ 70 депутадай дунда нэгэшье оротон үгы.** Ерүүл зон манай аша тухые юу хамгаалхаб даа, 14-тэй ябахадам, 70 наһатай миниин үбгэ эсэгэ энэ дайда, ой, нуурнууд дууһан манай гэжэ хэлэдэг һэн. Теэд үнэндөө манай мэдэхэ шэгшэгшье газар эндэмнай үгы. Хуу БАМ үрэбхөө, һалгаа. Ерүүл зон нэгэ хармаанаа БАМ-һаа абаһан мүнгөөр, нүгөө хармаанаа хүбшэдэ хуули бусаар олзоборилһоноороо дүүргэжэ, тэһэ баяжадаг. Би табан үхибүүтэйб. Сезонууд хоорондо 100 түхэриг хойто зүгэй бүхы нэмэлтэтэйгээр абадагби. Бүлэеэ ягаад тэжээхэбши. Нёдондо иимэ арадуудта хүнгэлэлтэнүүдые олгохо тухай правительствын тогтоол гараа гэдэг. Ямар шэл доро тэрэ хэбтэнэ хаб?

Ю. И. Черноевой хөөрөөе энэл нютагай 8 жэлэй һургуулиин багша **В. А. Ганюгин** үргэлжэлүүлээ. Манай үхибүүд гол түлэб 8 класс дүүргээд, саашаа һурадаггүй, дээдэ һургуулидашье, ородоггүй. Интернадта бэлэн юумэн дээрэ байхадаа, ажал хэжэ һуранагүй. Гэбэшье һуралсалаа эмхидхэхэдээ, жэлэй туршада оротонгуудай хэдэг байһан заншалта хүдэлмэриин талаар зарим тэды мэдэсэ, дүршэл олгохые оролдонобди гэжэ багша хэлэбэ. Агнууриин газар эрихэ ёһогүйбди, энэ манай газар гээшэ. Мүн коопзверопромхозой манай тэндэхи участогай гүрэнэй захилаар олзоборилгодоһон продукциин 50 процентые нютагай зондо үлөөхэ гэжэ үгэ хэлэгшэ дурадхаба.

Нижнеангарскын дунда һургуулиин багша **А. В. Карпова** оротон пенсионернүүдэй һуудал байдал тухай хөөрэбэ. Манай посёлогто граждан дайнай герой, ангуушан, оро үсхэбэрилэгшэ П. С. Арпиульевай нэрэмжэтэ үйлсэ бии юм. Энэ үйлсөөр посёлогой эгээл хуушараһан үмхи гэрнүүд байдаг. Тэдээн соо дайнай үедэ һамар, жэмэс суглуулһан, хандагайн мяха тушааһан үбгэд, хүгшэд ажаһуудаг. Тэрэ тоодо партизан Арпиульевай һохор шахуу болоһон басаган ородог. Мүн Буряад-Монголой АССР-эй искусствын 1-дэхи декадада хабаадагша Ксения Шангина, 1940 онһоо партиин гэшүүн, Калининай гарһаа орден абаһан Т. Н. Шангина гэгшэд адлирхуу байдалтай. Нютагтаа өөһэдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрилхэ эрхэгүймнай тоншье голхоролтой. Холодныин поссоведтэ нэгэшье оротон депутат үгы гэжэ эндэ хэлэгдээ һэн. Эндэ һунгалта тухай хуулиин бүдүүлигээр хазагайрүүлагдаһан тухай баримтанууд намда бии. Поссоведэй түрүүлэгшэ Алексеев оротонгуудта ехэ дурагүй юм. Һунгалтаһаа һара урид болоһон сход дээрэ нютагай зон тэрээндэ этигэнэгүйбди гэжэ шиидхээ һэн. Гэбэшье тэрэ пенсионернүүдые элдэбээр мэхэлжэ байжа, өөрынгөө түлөө дуунуудыень үгүүлээ.

Оротонгуудые газаашалдаг, эгээл муу участогуудые үгэдэг Нижнеангарскын коопзверопромхозой директор **В. А. Баранов** тухай нёдондо манай газетэ бэшээ һэн. Теэд тэрэ мүнөөшье аашалһан зандаа. Оротонгуудай гомдол барихада, тэрэ «харыш, ягаа хүрөө тунгусууд гээшэб, үшөө ажаһууха һанаатай ха юм» гэжэ годоордог юм байна. Энэ хүн оротонгуудые бүдүүлигээр баһамжалһанай түлөө мүнөө хүрэтэр юундэ хэһээгдэнэгүйб гэжэ конференциин делегат Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг инженер-барилгашан **Пётр Степанович Степанов** асуугаа.

МУЯЫН голдо 20—30 онуудта хэдэн зуугаад яхадууд ажаһуудаг юм һэн, харин мүнөө миил гушаад хүн үлэнхэй гэжэ Муяын райондо коопзверопромхозой егерээр хүдэлдэг, яхад яһанай **В. С. Корякин** дуулгаба. Гушаад онуудта оротонгууд, яхадуудые колхоздо хүсөөр оруулһанай, табяад онуудта ажахынуудые томодхоһоной удаа тэдэ заншалта ажалһаа һалгаагдаһан байна. Үшөө буунуудыень, губшуурнуудыень буляагаа, бэлшээриин газар хорооҕоо. Муяын голой онсо шанартай нарһые бүри дүшөөд онуудта «Ленлес» гэһэн эмхи унагаажа захалаа һэн. Бүхыдөө эндэ 2 миллион тухай кубометр модон бии юм. Мүнөө Украинын ССР-тэ мэдэлтэй Муяын болон Витимэй леспромхозууд зуугаад мянган кубометр жэлдээ бэлдэнэ. Саашадаа 200 мянганда хүргэхэ түсэбтэй. Тиин зургаа-долоон жэлһээ халсархай ялан дайда эндэмнай үлэхэ. Энэнь багадаад, эндэмнай үшөө ашагта малтамал шанаржуулгын комбинат бариха түсэбтэй. Тиигэбэл, бүхы голыемнай хорлон һандааха. Ой модыемнай орхигты, нуур сөөрэмүүдыемнай бү бузарлагты гэһэн эрилтэ табинабди. Манай эндэһээ Муяын үнэтэ шухаг нарһа, алта, хомор ангай үнэтэ арһануудые хэды шэнээн гаргажа абаашаа гээшэб. Харин нютагай зон үнөөхил налшагар харанхы тэрнүүд соо олонхидоо байрлана. Мүртэй эдеэншье, эд бараашье тэдээндэ хүртэхэгүй, харин бамайхид ерэмсээрээ хүнгэн машина абаха тусхай ээлжээндэ бүлөөрөө ороодхидог. Уданьшегүй һүбариһаар машинануудые худалдажа абаад, ойро зуура ябаа болоод, сэнгыень гурба нугалжа, урда нютагай зондо наймаалжархидаг. Тиихэдээ удаадахи машинаяа миинтээр, хии мүнгөөрөө абаха аргатай болоно. Харин би «Нива» түхэлэй машина абаха дуратайшье һаа, тусхай ээлжээндэ зогсохо эрхэгүйб.

Муяын голдо хүдэлдэг Украинын хоёр леспромхозые болюулха тухай асуудал республикын Байгаали хамгаалдаг комитедэй түрүүлэгшэ **И. Д. Даржаевта** табигдаа. Эдэ леспромхозууд СССР-эй Совминай тогтоолоор эндэ һууриждажанхай, республикын засаг тэрэниие болюулха эрхэгүй гэһэн харюу үгтөө. Энэ харюу шагнаад, одоол мүнөө Газар, Нютагай ажахын тоосоон, Өөһэдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрилгэ тухай хуулинуудай баталагдаад байхада, зарим тэды хубилалтанууд болохогүй юм гү гэжэ бодообди.

Баунтын Россошино, Багдаринай һууринуудта ажаһуудаг олон үхибүүдтэй эхэнэрнүүдэй ажабайдал тухай Улаан-Үдын хүүгэдэй туберкулёз һэргылдэг санаториин ахамад врач **А. П. Александрова** хөөрэхэдөө, үгы боложо байгаа ан амитадай, ургамалнуудай Улаан номуудта адляар, үгы боложо байгаа үсөөн хүн зонтой арадуудай Улаан ном бэлдэхые дурадхаба. Баунтын районой хойто арадуудай ассоциациин түрүүлэгшэ **В. М. Торгонов** манай нютагай оротонгуудай дундуур наһаниинь 44 жэл гэжэ дуулгаба. Үхибүүд түрэл хэлээ ехэнхидээ мэдэдэггүй гэжэ тэрэ саашань үргэлжэлүүлэв. Багшанар дуталдана, учебнигууд, программанууд үгы. Багдаринай, Россошиной библиотекэнүүдтэ эвенк хэлэн дээрэ хэблэгдэһэн оройдоол нэгэ нэгэ ном бии юм байна.

Хойто-Байгалай, Баунтын, Хурамхаанай районуудта тус тустань оротонгууд сооһоо оройдоол 3—4 соёлой хүдэлмэрилэгшэд бии гэжэ республикын соёлой министрэй орлогшо **С. Ф. Миронова** мэдүүлбэ. Соёлой институтда, хүгжэмэй училищада нэгэшье оротон студент һурадаггүй. Залуу оротонгууд һураха хүсэлэншьегүй гэжэ үгэ хэлэгшэ тэмдэглэв. Харюуданье делегадууд даншье тиимэ бэшэ гэжэ зүбшөөгүй, оротонгуудай байдаг нютагуудта һуралсалай эрхэ байдалай таагүй һэн тула залуушуулай бэлэдхэлынь һула байна. Харин республикын, районуудай соёлой зургаанууд бэлигтэй эдиршүүлые мүртэй бэдэрнэгүй. Нёдондо намар Якутскда Хойто зүгэй арадуудай бүхэсоюзна фестивальда «Осикта» ансамбль хабаадаа һэн. Теэд республикаһаа ошоһон артистнуудай дунда оротон яһанай нэгэл хүн, уран һайханай хүдэлмэриин ветеран Ермил Баранов байгаа.

Дээрэ дурсагдаһан үгэ хэлэгшэдтэ адли асуудалнуудые Хурамхаанай районой Дэрээнэй сельсоведэй түрүүлэгшэ **А. Н. Делбонова**, Хэлхеэ холбооной управлениин хүдэлмэрилэгшэ **А. К. Елбонов**, Баунтын Бага-Амалаадай совхозой парткомой секретарь **И. С. Дандеев**, Хурамхаанай районой Хүшэгээрэй амаралтын байшанай фельдшер **Ю. И. Кулугурова**, республикын урда зар-

Совет орон дотор

«НЮУСА» КОМБИНАДАЙ ТАМГАТАЙ

КРАСНОКАМЕНСК. (Шэтын область). Энээнэй урда тээ нюуса байһан Приаргунскэ горно-химическэ комбинадай коллектив хэрэглэгшэдтэ молибденэй дисульфид түрүүшынхеэ эльгээбэ. Двигательнүүдтэ, подшипнигуудта, үрэмдэлгын түхеэрэлгэнүүдтэ хэрэгтэй элдэб тоһодолгын материалнуудта комбинадай энэ продукци нэмэгдэхэ юм. Мэргэжэлтэдэй сэгнэлтын ёһоор, автомобиль бүтээлгэдэ молибденэй энэ зүйлые хэрэглэхэдэ, двигательнүүдэй арга боломжые адагынь хоёр дахин ехэ болгохо, түлишэ ехээр алмаха арга олгохо байна.

Оборонно шэглэлэй продукци багаар бүтээдэг болоходоо, доторой дэлгүүртэ продукци гаргаха баатай болообди,— гэжэ комбинадай директор С. Покровский хэлээ һэн.— Малтажа абаһан рудагаа дүүрэнээр хэрэглэхэ гэжэ коллектив шиидэнхэй. Рудатай хамта гарэлсадаг зүйлнүүдые ашаглан хэрэглэхэ технологи зохёожо, хэрэгтэй түхеэрэлгэ бүтээжэ хабсаргаһан байгаа.

Тоһодолгын зүйлнүүдтэ нэмэгдэхэ молибден үйлэдбэрилгэ предприятиин үйлэдбэриие ондоо шэглэлтэй болгохо ехэ программын миил нэгэ хубинь болоно. Сүлөөлэгдэһэн кадрнуудые, техникэ, хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдые хэрэглэжэ, комбинадай коллектив һуудал байдалда ба хүдөө ажахыда хэрэгтэй цеолитовэ порошок үйлэдбэрилжэ, эхилээ, шулуун нүүрһэнэй ехэ уурхай ашаглажа, нэбёосхо үйлэдбэрилжэ захалаа юм. Предприятиин заһабарилгын албанууд хэрэглэгшэдтэ арадай хэрэглэмжын эд бараа, мүн тэрэшэлэн агропромышленна комплексдо ба ашагта малтамал олзоборилгын промышленностьда хэрэгтэй хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдые эльгээнэ.

ЭШЕЛОНУУД ЕРЭНЭ

ГОРЬКИЙ. Чехословакиһаа сэрэгүүдые гаргаха тухай совет-чехословак хэлсээнтэй зохилдуулан, эндэ ерэһэн танкистнуудай түрүүшын эшелонуудые областиин хүн зон дабһа, хилээмээр, баглаа сэсэгүүдээр угтаба. Московско сэрэгэй округой сэрэгүүдэй командалагша генерал-полковник Н. В. Калинин, КПСС-эй обкомой нэгэдэхи секретарь Г. М. Ходырев, облгүйсэдкомой түрүүлэгшэ А. А. Соколов гэгшэд митингдэ хабаадаа һэн.

Хилын саанаһаа ерэһэн офицернууд болон прапорщигуудые, тэдэнэй гэр бүлэнүүдые байрлуулжа түбхинүүлгэтэй холбоотой асуудалнуудые шиидхэлгэдэ область эртээнһээ бэлдэжэ эхилээ һэн. КПСС-эй обкомой пленум дээрэ, арадай депутадуудай областной Соведэй гүйсэдкомой заседани дээрэ тус асуудал зүбшэн хэлсэгдэһэн байгаа. Танкистнуудай бүлэнүүдэй байрлаха хэдэн гэрнүүд үгтөө юм. Нютагай предприятинууд хамтын байрануудта зуун таһалга заажа үгөө. Ойрын гурбан жэлдэ арба гаран байрын гэрнүүд, һургуулида ороодүй хүүгэдэй эмхи зургаанууд баригдаха юм. Тэдэнэй мэдэлдэ һуралсалай түб, танкодром, полигон үгтэнхэй.

ЭКСТРАСЕНСНҮҮДЭЙ НЭГЭДЭЛ

ТАШКЕНТ. СССР-эй экстрасенснүүдэй нэгэдэлэй эмхидхэлэй съезд эндэ үнгэргэгдэбэ. Ороной олохон хото городуудһаа мянга гаран эрдэмтэд болон мэргэжэлтэд тэрээндэ хабаадалсаа.

— Экстрасенснүүдэй хүсэлэл оролдолгонуудые нэгэдүүлхэ, тэдэнэртэй харилсаа холбоо тогтоохын тула элдэб эрдэмтэдые хабаадуулгада манай эмхи туһалха юм, — гэжэ нэгэдэлэй президент, биотерапевт Т. Салеев хэлэнэ. — Удаан саг соо манай орондо энэ эрдэм ухаан хуулиин ёһоор мэдэрэгдээгүй байһан. Мүнөө үедэ Москвада иимэ түб нээгдэжэ байна. Геологиин, космонавтикын, хүдөө ажахын асуудалнуудые шиидхэлгэдэ экстрасенснүүдэй хабаадаха арга боломжонуудые тус түб шэнжэлхэ юм.

Гадаадын экстрасенснүүдтэй холбоо барисаа тогтоохо, тэдэнэй дүй дүршэл ба онол аргануудые хэрэглэхэ гэжэ тус нэгэдэл түсэблэнэ. Юрын хүнүүдэй иимэ арга боломжонуудые хүгжөөхэ тусхай курсануудые байгуулха, клиникэнүүдтэ үбшэнтэдые аргалалгые эмхидхэхэ гэжэ баһал түсэблэнэ.

ФИНЛЯНДИДА ГАСТРОЛЁОР ЯБАБА

ПЕТРОЗАВОДСК. Национальна радио-дамжуулгын «лейсрадио» нэгэдэлэй уряалаар Карелиин радио болон телевидениин симфоническа оркестр Финлянди гастрольдо ошожо ерээ. Зохёохы ажалтан түрүүшынхеэ хариин гүрэн ошоһон байна.

— Хүршэ ороной шагнагшадай һонирходог зүйлнүүдые хараада абажа, программаяа зохёогоо һэмди,— гэжэ оркестрэй ахамад дирижёр Э. Чивжель хэлээ. —П. Чайковскиин, С. Рахманиновай, С. Прокофьевой, мүн тэрэшэлэн Карелиин классигууд Г. Синисало болон Э. Раутио гэгшэдэй зохёолнууд программада оруулагдаа һэн.

Ороной дүрбэн хото городуудта, тэрэ тоодо Хельсинкидэ «Финляндия» гэһэн ордон соо оркестр концерт харуулаа һэн. Радиогоор тус концерт дамжуулагдаха юм.

* * *

БИРОБИДЖАН. Нютагай обдолой фабрикын ветерануудай абадаг пенсиин адаг бага хэмжээн 100 түхэриг хүрэтэр ехэ болгогдоо. Наһанай амаралтада гараһан хүнүүд мүнөө жэлдэ ажалша коллективэй соведэй болон профкомой шиидхэбэреэр 2 мянган түхэригэй тэдхэмжэ абаха болонхой. Пенсионернүүдэй квартира заһабарилжа үгэхэ шиидхэбэри фабрика абанхай.

ЧАРДЖОУ. Дейнауска районой Куйбышевай нэрэмжэтэ колхозой ажаһуугшад ороной ямаршье хототой холбогдохо аргатай болоо. 300 номерой автомат станци ашаглалгада оруулагдаа юм. Гансашье айлнуудта бэшэ, мүн ажахын фермэ дээрэ, хээрын стануудта, машинно-тракторна паркда телефонно аппарадууд тодхогдоо. Мүнөө жэлдэ республикын тосхонуудта телефон оруулха хүдэлмэриие нютагай

АРЕНДЭ—ХҮДӨӨДЭ

дэб һаад тойбо ушаруулдаг тухайнь хүнүүд редакцинуудта бэшэнэ. Жэшээнь, Волгоградай областиин Суровикинска районой нэгэ совхоздо В. Сатаров совхозой буруунуудые шахан тарглуулхаяа арендээр абаһанһаа боложо, олон юумэ үзөөбди гэжэ бэшэнэ. Элдэб эсээр бидэниие хашана, мэхэлнэ, доромжолно гэнэ. Тэрэ арендатор ямар юумэндэ тиитэрээ дураа гутана гээшэб? Сатаров тэжээлдэ өөрөө мэшээгүүдээ барижа ошохо баатай болодог. Тиигээд ошон гэхэдэнь, заримдаа тэжээл үгы гэжэ хэлэдэг. Байгаашье һаань, тэрэ абаһан тэжээлээ гэртээ абаашаха машина өөрөө бэдэрхэ, өөрынгөө хармаанһаа жолоошондо түлэхэ баатай болодог ха. Буруунуудыень ветеринар үзэдэг байха гэһэн уялга совхозой абаһаншье һаань, тэрэнь үбшэлһэн тугалнуудые үзэхээ ерэдэггүй.

Иимэ ушар юун дээрэһээ болоноб гэхэдэ, арендын подрядай договорто бүхы юумэн тодо һонороор хараалагдаагүй байна бшуу. Харин энэмнайл гол шухала документ ха юм. Хэрбээ хоёр талаһаа абтаха уялгануудай тэрээн соо тодо һайнаар бэшэгдээгүй байгаа һаань, энэнь тоосооной элдэб алдууда, бүри мэхэ гоходошье хүргэжэ болохо юм.

Черниговскэ областиин Городнянска районой нэгэ колхозой бүлэг һаалишад арендын звено байгуулаад, нэгэшье түрөөгүй 60 залуу гунжадые даажа абаһан байгаа. Договор соонь тэдээндэ үнеэдэй байха дал хорёо, үбһэ тэжээл, мүн продукци гаргахада хэрэгтэй бусад бүхы юумэ совхоз үгэхэ гэжэ хараалагдаһан байгаа. Тэрэ тоодо ветеринарна албан звеное хангаха, мүн продукциин түлөө авансова түлөөһэн үгтэдэг байха, харин 1800 килограммһаа дээшэ һүнэй һаагдаа һаань, нэмэлтэ түлөөһэн үгтэхэ гэһэн байна. Теэд үнэн дээрээ юун болооб гэхэдэ, «дал хорёо» гээшэнь үнеэдые үбэлэй сагта байлгахын аргагүй, унаха дүтэлһэн сарай байшоо. Энээн соо байһан үнеэд үбдэжэ эхилээ ааб даа. Теэд ветеринарые дуудаһаниинь ерээгүй. Тиин 24 үнеэдые голодоһон болгожо гаргаха ушар гараа. Үнеэдээ һааха, шабааһа шэбхэ гаргаха, үбһэ тэжээл үгэхэ зэргын бүхы хүдэлмэри гараараа хэдэг байгаа.

Теэд бүри иимэшье эрхэ байдалда һаалишад һү һаалияа нилээд дээшэлүүлжэ шадаһан байна. Зүгөөр тэдээнтэй тоосоходоо, администраци жэлэй туршада бодото дээрээ һаагдаһан үнеэдэй толгой бэшэ, харин договор соо хэлэгдэһэн үнеэдэй тоогоор тоосоһон байна. Тиигэжэ нэмэлтэ түлөөһэ абахыень болюулаа. Энэ арендын звеногой колхозойхидо орходоо ехэ һү һаагаашье һаань, тэдэнэй олоһон хүлһэниинь колхозой дунда зэргын салингай хэмжээнһээ нилээд доогуур байшоо. Тиимэ тула һаалишад договороо саашань үргэлжэлүүлхэеэ арсаһан байна. Теэд энээнһээ колхоз ямар юумэ шүүбэ гээшэб? Энэ арендэ гээшэмнай бүтэжэ үгэхэгүй юумэн байна даа гэжэ ехэ шаналһан хэбэртэйгээр хэлэхэһээ ондоо үлүү юумэ олоогүй. Тиихэдээ тус администраци арендые муудхааха гэжэ аха аргаараа оролдоһон болоно ха юм даа.

Мүн заримдаа арендээр хүдэлжэ эхилһэн аад, эршэмтэй шанга ажалай хүшыень абажа шадангүй, тэрээндээ диилдэшэһэншье уладууд бии ааб даа. Харин тэдэнэй орондо ороһон хүнүүд продукцишье, түлөөһэшье ехээр абажа шадаһан байдаг.

Тиимэһээ арендын дүй дүршэлые согсолжо, гаргаһан алдуу эндүүгээ, һайн муу талануудаа элирүүлжэ, тэрэниие улам нарижуулха ёһотойбди. Юундэб гэхэдэ, арендэ гээшэмнай ерээдүйн хүдөө ажахыда ажал эмхидхэхэ эгээл бодото арга болохо хараатай байна. Харин муушье дүршэл һаа дүй дүршэл ха юм даа. Ямаршье шалгалтые хоёрдохиёо барихада, хүнгэн байдаг шуу. Тиигээд гол тобшолол ямар бэ гэхэдэ, энэ арендэ гэжэ иимэ харюусалгата хэрэг эрхилхэ гэбэл, түрүүн бүхы хүсэ шадалаа, арга боломжоёо һайтар бодожо үзэхэ, бэлэдхэхэ хэрэгтэй. Тиигээгүй һаа, хүн зондошье т[illegible]лхагүй, өөрөөшье шортоо гомдоод лэ, һулын хойморто һууххаа бэшэ юумэн байхагүй.

Газетэдэ ерэһэн бэшэгүүдые харахада, үшөө юун элирнэб гэхэдэ, богонихон болзороор арендэ абаһан хүнүүд лэ ехэнхидээ гомдодог байна. Арендын договор удаан болзороор баталһан хүнүүдһээ гомдолой бэшэгүүд ородоггүй. Тэдэнэр хамаг юумэ һайса бодожо, тооложо үзэһэн хойноол договор баталдаг, тиимэ хүнүүдтэ колхоз, совхозой хүтэлбэришье ехээр найдадаг, тэдэниие хүндэлдэг гээшэ. Ямар нэгэн арсалдаата зүйлэй гарабал, хоёр талаһаа дэдэгэнэлдэнгүй, һайса хөөрэлдэжэ шиидхэдэг. Гадна удаан болзорой договор баталһан хүн арендэ тухай һайса уншадаг, мэдэхэ хүнүүдһээ һуража абадаг байна. Юумэ мэдэхэл арендатор сэнэгээ мэдэжэ, нүгөө талатаяа адли тэгшээр ябуулгаяа эрхилхэ бшуу. Харин мүнөө хүдөө ажахыдамнай хамта, үмсэ, арендэ гэхэ мэтын олон янзын ёһо гурим тогтожо тохорхоор хараатай байна. Тиимэһээ арендатор өөрынгөө хэрэгые һайса мэдэхэ ёһотой. Жэшээнь, арендэ үгэгшэдэй үйлэдбэри хүгжөөхэ жасада ба социальна хүгжэлтын жасада арендатор мүнгэ оруулха ёһотой гү гэһэн асуудал гарадаг. Хэрбээ тиигэжэ договорто хараалагдаһан лэ һаань түлэхэ юм. Тэрэнь арендын түлбэридэ гү, али тоосооной сэндэ оруулагдадаг.

Мүн арендын договор баталхадаа, колхозой түрүүлэгшын гар табилгаар хизаарлаха гү, али үшөө ондоо нюурнуудай баталалга хэрэгтэй гү гэһэн асуудал гарадаг. Колхозой ниитэ суглаан колхозой эгээл шухала хэрэгүүдые шиидхэхэ, элдэб бүхы дансануудта гараа табиха, договорнуудые баталха эрхэ түрүүлэгшэдэ олгодог гээшэ. Тэрэ тоодо арендын договоршье баталдаг. Тэрэнэй гараа табяал һаань, ямаршье документ, тэрэ тоодо энэ договоршье дүүрэн юридическэ хүсэтэй болоно, тэрэнэй түлөө бүхы харюусалгые түрүүлэгшэ колхозой зүгһөө даадаг. Мүн арендатор хэрэгтэй болоо һаа, мүнгэ хаанаһаа урьһаар абаха ёһотойб гэһэн асуудал гарадаг. Заримдаа районой банк тэрээндэ мүнгэ урьһалха арга боломжогүй байдаг. Тиимэ ушар болоо һаань, арендатор республиканска гү, али союзна Агропромбанкын адресые районой банкһаа абаад, тэдэнэй али нэгэндэнь хандаха эрхэтэй. Тэндэһээ мүнгэ урьһаар абахын тулада ямар документнүүд хэрэгтэйб гэжэ мүн лэ районой банкынхид хэлэжэ үгэхэ ёһотой.

Арендын ёһо гуримаар хүдөө ажахые эрхилэлгэ иигэһээр улам дардам замда гараха бэзээ гэжэ найдахаар байна.

В. ВОЛОВИК,
экономист.

«ВИДЕОФИЛЬМЫН» ЕРЭЭДҮЙ

Мүнөө дэлхэй дээрэ 135 гаран миллион видеомагнитофон бии. Тэрэнэй нэгэ миллиониинь лэ СССР-тэ байна. Урдахи жэлнүүдтэ видеопродукци манай орондо нюусаар оруулагдажа, 10 шахуу мянга фильм болон видеопрограмма хүнүүдтэ доогуур худалдагдажа байгаа юм.

Тиин 1986 оной ноябрьтал «Видеофильм» гэжэ гүрэнэй Бүхэсоюзна эмхи байгуулагдажа, видеопродукци тарааха хэрэгые гуримшуулха гэһэн зорилго тэрэнэй үмэнэ табигдааһэн.

Мүнөө совет лентэнүүдэй гаргагдадаг болоошье һаань, ёһо буса аргаар ерэжэ байдаг гадаадын видеопродукциие олонхи хүнүүд хараха дуратай байна. Энээнһээ гадна, хилэ шадар һуудаг 60 шахуу миллион хүн гадаадын фильмүүд болон теле-дамжуулгануудые хаража, эдэниие кассетэ дээрэ бэшэжэ абаха аргатай.

Эдэ нюусаар ерэжэ байһан видеопродукциие түрихын тулада «Видеофильм» иимэ юумэ хараална, дурадхана.

СССР-тэ видеопродукциин нилээд үнэтэй хадань, фильмүүдэй тематическа программануудые, мэдээжэ режиссернуудай жэшээнь, Трюффо, Коппола, Абуладзе, Климов гэгшэдэй фильмүүдые урьһаар (кредидээр) худалдадаг болохые дурадхагдана.

Хожом хойшодоо видеокассетэнүүдые кинотеатрнуудта худалдадаг болохо ёһотойбди. Жэшээнь, түрүүшынхеэ гараһан картина харамсаараа, хүнүүд тэрэниие худалдан абаха аргатай байха. Мүн тусхай программатай кассетэнүүд (жэшээнь, садоводуудта, автомобильда дуратайшуулда зорюулжа) гаргагдадаг болохо. Мүн элдэб баян музейнүүд тухай картинанууд байха.

Тэрэшэлэн «Видеофильм» гадаадын оперо, баледүүдые буулгаһан фильмүүдые гаргаха. Гадна һургуулиин гол предмедүүдээр һуралсалай видеопособинуудые, мүн союзна республиканудай национальна хэлэнүүд дээрэ элдэб олон янзын программануудые буулгахаар түсэблэгдэнэ.

Энээнһээ урагша ороной олон кино болон телестудинууд «Видеофильмын» захилаар фильмүүдые буулгажа үгэдэг байгаа. Харин мүнөө «Видеофильм» өөрөө картинануудые буулгажа эхилбэ. Жэшээнь, «Зойкина квартира» гэжэ Михаил Булгаковай зүжэгөөр фильм буулгагдажа байна.

«Видеофильм» гадаадын партнернуудтай нягта харилсаатай болохые эрмэлзэнэ. Жэшээнь, Англиин кинобизнесменүүд залуушуулда зорюулжа, хурса һонин сюжедтэй олон фильм хамтаараа байгуулая гэһэн дурадхал оруулаа. Япон партнёрнүүд «Эрээн гүрөөһэнэй арһа нэмэрһэн баатар» гэһэн Шота Руставелиин поэмээр фильм хамта табия гэжэ дурадхаа. Мүн Троя хотые яажа олоһон тухай совет-турциин фильм табиха түсэбтэйбди. Европын болон бусад фирмэнүүдтэй хамтаран, хэдэн эстрадна видеопрограмма табиха түсэбтэйбди. Англи, Америкэ болон Франциин фирмэнүүд хамтын студинуудые байгуулая гэжэ дурадхана. Эдэ дурадхалнууд мүн лэ зүбшэн хэлсэгдэжэ байнхай.

«Видеофильм» кино харуулха өөрын сеть байгуулха хүсэлэнтэй. Видеобарнууд хүдэлжэ эхилэнхэй. Гадна жэлэй һүүл болотор мянган видеосалон нээгдэхэ юм.

Мүнөө «Видеофильмын» каталогта 900-гаад программа бии байна. 1990 оной эсэс хүрэтэр манай нэгэдэл жэлэй туршада 100 часай, харин 1995 ондо 300 часай продукци гаргадаг болохо юм.

(ТАСС).

...ГОЛ ХЭЛЭТЭНЭЙ ...ОНИН НОМУУД

эхилһэн гэнэ. Чингис хаанай Ехэ түрын бии болохоһоо аяар урда тэдэнэр баруун зүг барин ябажа ябатараа, хойшоо годиржо, Байгал далайе тойрон һууршаһан юм ха. Эндэхи нүүдэл угсаатан тэдэнтэй ниилэлдэһэн байгаа. Тиигээд баруун-хойшоо ошонгүй, нютагтаа үлдэһэн барга буряадуудынь мүнөө Хүлэн-Бүйр аймагта һуудаг хуушан барга гэдэгүүдэй үндэһэ һуури болоо гэнэ. Харин шэнэ барга гээшэнь Байгал шадарһаа XVII зуун жэлдэ тиишэ зөөжэ ошоһон барга буряадууд юм гэнэ. Манай монголшо эрдэмтэн В. И. Рассадинай һанамжын ёһоор, «һ» гэдэг имагтал буряадта байдаг абяаниинь XVII зуун жэлһээ аяар урда бии болоһон юм. Тэрэнь буряадай элинсэг хулинсагай Байгал шадар нүүжэ ерэхэһээ урда хэлэндэнь байһан гэдэг. Анха эртэ сагта нэгэ хэлэтэй байһан буряад болон баргадууд олон зуун жэлэй туршада, бэе бэеһээ олон зуун километр холо һууха, хэлэндэнь мүнөө үзэгдэдэг илгаанууд бии болоо юм.

ЯРЯАНАЙ ХЭЛЭНЭЙ ЕХЭ ТОЛИ

Монголой Арадай Республикада халха, буряад, дүрбэд, торгууд, урянхай, өөлэд, захачин, үзэмчин, барга гэхэ зэргын олон монгол яһатан амидаржа, тэдэнэй хэлэниинь халха аялгуунда (нютаг хэлэндэ) үндэһэлһэн ниитэ литературна хэлэнэй нүлөө ехээр үзэжэ, тэрээндээ улам ойртожо байгаа юм. Тиимэһээ тэдэ олон яһатанай нютаг хэлэнүүдэй баялигые бэшэжэ, тэмдэглэжэ абаха талаар Монголой шэнжэлхэ ухаанай академиин Хэлэ зохёолой хүрээлэнгэй хүдэлмэрилэгшэд олон жэлэй туршада ехэ хүдэлмэри хэжэ, арьбан ехэ материал суглуулаа. Мүнөө тэрэ материалдаа түшэглэн, «БНМАУ дахь монгол хэлний нутгийн аялгууны толь бичиг» гэжэ гурбан ботито томо словарь гаргажа эхилбэ. Энэ толиин эрдэмтэ хүтэлбэрилэгшэнь МНР-эй АН-ай гэшүүн-корреспондент профессор А. Лувсандэндэв, харин ахамад редакторнуудынь эрдэмэй доктор профессор Чой. Лувсанжав ба доктор Д. Ёндон гэгшэд юм.

Һаяхан Улаан-Баатар хотодо, Б. Амаржаргалай зохёоһон «Халх аялгуу» гэжэ нэгэдэхи ботиин хоёр номой түрүүшынхинь хэблэгдэбэ. Энэ 718 нюуртай. Энээндэнь мүнөөнэй монгол литературна хэлэнһээ зүрөэтэй халха аялгуунай үгэнүүд түүжэ оруулагдаа. Жэшээнь, хүниие хүндэлжэ нэрлэһэн «бугай» гэжэ үгэ ороно, литературнаар энэнь «гуай» юм, халхада: Сандж бугай ирнэ, литературна хэлэндэ: Санж гуай ирнэ гэхэ мэтэ.

Тус толиин хоёрдохи ботинь «Ойрд аялгуу» гэжэ нэрэтэй байха ба тэрэниие Ж. Цолоо гэдэг эрдэмтэн зохёогоо. Энээндэнь дүрбэд, баяд, торгууд, урянхай, өөлэд, захачин зэргын нютаг хэлэнэй үгэнүүд оруулагдаха.

Толиин гурбадахи ботинь «Буриад аялгууны толь» гэжэ байха. Энээниие буряад гарбалтай эрдэмтэн Гоншогой Гантогтох зохёогоо юм. Монголдо буряадууд олон нютагта, тусхайлбал, Дорнод, Хэнтэй, Сэлэнгэ, Булган болон Хүбсэгэл аймагуудта, мүн Бүйр нуурай дэргэдэ, гадна Сүхэ-Баатар аймагта бөөн бөөнөөрөө һуудаг. Тиимэһээ буряадай олон нютаг хэлэнүүд тэндэ түлөөлэгдэнэ гээшэ. Эндэхи буряадуудай хэлэн ород хэлэнэй нүлөөндэ үнгэрмэ ехээр ороогүй тула хуушан баялигаа хадагалһаар юм. Жэшээнь, мориной жороо иимэ олон янзаар илгаруулагдана: хонин жороо, тэмээн жороо, тэлмэн жороо, уһан жороо, һоёг жороо, унаган жороо, ульгам жороо, һайбар жороо; харин «хатарха» гээшэ иимэ байдаг гэбэл: һэлэн хатарха, һээбэгэр хатарха, һулин хатарха, һомон хатарха, хайбан хатарха гэхэ мэтэ.

Буряад хэлэнэй энэ баялигыень харуулха гэжэ автор оролдоо. Гадна эртэ урдын зохёолнуудай, мүн шэнжэлгэнүүдэй элдэб үгэнүүдтэй буряад үгэнүүд сасуулагдана.

«МЭРГЭН ТОЛИ»

Мүнөө МНР-тэ хуушан монгол хэлэн һэргээгдэжэ эхилээд, һургуулиин 7—8-дахи классуудта үзэгдэдэг, мүн тэрээн дээрэ ном һудар хэблэгдэжэ эхилбэ. Һаяхан «Эрдэнэт» гэдэг газетын хэблэлэй үйлэдбэридэ «Мэргэн толи» гэжэ хуушан монгол хэлээр, урданай жаншатай номой маягтайгаар хэблэгдэбэ. Хуудаһан бүхэнэй ара талада тус зохёол монгол (кирилл) үзэгүүдээр буулгагдажа, мүнөөнэй литературна хэлэндэ дүтэлүүлэгдэнхэй. Г. Гантогтох, Г. Даш, Чой. Лувсанжав, Д. Батхүү, Т. Бадамдорж гэгшэд тэрэниие бэлэдхэжэ хэблэбэ.

Энэ номой гүйсэд гаршагынь «Мэргэн толь хэмээх хүлгийн шинжийн судар» гэжэ юм. Энээн соо эрдэнитэ хүлэг морид хоорондоо ямар илгаатайб гэжэ хэлээд, тус тустаа тэдэ ямар бэлгэ шэнжэтэйб, тэдэниие яажа заһаха, һорихо хэрэгтэйб гэжэ тодорхойгоор хөөрэгдэнэ. Тусхайлбал, гүйгөөшэ морид Бүдүүн хүлэг, Хурдан гоё, Хатан хараа, Боро тураг, Холо хараа, Шоно хүлэг, Зүр хүлэг гэхэ мэтэ олон бүлэгтэ илгагдана. Жэшээнь, Боро тураг гэдэг моридой хэлбэринь ямар бэ гэхэдэ, толгойнь томо, хушууниин ута, хүлынь нарин юм. Табан наһа хүрэтэр хашан бэшысэнь танихань бэрхэ, ехээр ташуурдахада үбдэхэгүй, нэгэ үдэр ябахада эсэхэгүй морин болоно. Баһа хүнэй хэлэ мэдэдэг Зүр хүлэгэй хэлбэринь гэхэдэ, тэрэ бишыхан толгойтой, шобхо хушуутай, дэлһэн ба һүүлынь шэнгэн болоод ехэ гуятай, гансаараа ябахадаа хашан юм. Энэ морин унаган сагтаа наранай оротор хэбтэхэгүй байдаг юм. Тобшоор хэлэхэдэ, энэ ном хадаа монгол хүнэй олон зуун жэлдэ морин эрдэнитэй нүхэсэжэ, тэрэнэй һайхан шэнжэнүүдые мэдэжэ таниһанаа согсолһон дэбтэр мүн. Тэрэшэлэн энэ хадаа хуушан монголоор уншажа һурахада туһатай һудар болоно.

«ОРС-ХАЛЬМАГ КҮҮНДВРЧ»

1988 ондо Хальмагай АССР-эй ниислэл Элистэ хотодо иимэ гаршагтайгаар хэблэгдэһэн ном ородоор «Русско-калмыцкий разговорник» гэжэ болоно. Хальмагай Түүхэ, хэлэ бэшэг ба экономикын институдай хальмаг хэлэнэй таһагые даагша байһан, һаяхан сагһаа урид наһа барашаһан эрдэмэй кандидат Э. Ч. Бардаев болон В. Л. Кирюхаев гэгшэд энэ шухала хэрэгтэй номые 25 мянган хэһэгээр, долоо шахуу хэблэлэй хуудаһанай хэмжээнтэйгээр барлуулаа. Хүнэй элдэб олон ушарта гэр бүлэдөө, нүхэдтэеэ, хүдэлмэридөө, гудамжада гэхэ мэтэ харилсахадаа хэрэглэдэг хальмаг хэлэнэй үгэ болон мэдүүлэлнүүд энээн дотор тэмэ тэмээр үгтэнхэй. Жэшээнь, мэндэшэлэлгэ, уулзахадаа хэгдэдэг хөөрэлдөөн, танилсалга, урилга, түрэһэн үдэр, хүнэй шанар, колхоз, совхоз, ургамалнууд, овощ гэхэ мэтын элдэб олон тэмээр үгэ хэлэлгэнүүд эндэ харуулагданхай.

Гадна яряанай хэлэнэй энэ дэбтэртэ «Хальмаг-ород тобшо толи», хүнэй нэрэнүүд, мүн аман үгын абдарһаа абтаһан олон багахан хэһэгүүд («Жангарһаа» нэгэ таһархай, хальмаг «йөрэлмүд» үреэлнүүд), магтаалнууд, таабаринууд, оньһон, хошон үгэнүүд, онтохонууд, дэржаганууд үгэнүүд («скороговорки»), мүн арадай болон мүнөөнэй хальмаг дуунууд үгтэнхэй. Тобшоор хэлэхэдэ, хальмаг хэлэнэй эгээл дээжэ зүйлнүүд үгтэжэ, түрэл хэлэеэ залуушуулай шудалхада, туһа хүргэхэнь дамжаггүй. Гадна энэл зорилгоор хальмаг хэлэнэй абяануудай болон грамматикын онсо зүйлнүүд тобшоор бэшэгдэнхэй. Тэрэшэлэн тайлбаритай хальмаг литэ бии. Тэрэниие хараад, хэн ямар жэлтэйб гэжэ дары мэдэхээр. Гадна хабтаһанайнь доосо талада энэл литэ ондоо маягаар, дүхэриг соо үгтэжэ, хэдыдэхи онууд ямар жэл байгааб гэжэ хараһаар элирнэ. Нүгөө хабтаһандань Хальмагай АССР-эй карта зурагданхай. Дэбтэрэй сэнгынь —80 мүнгэн.

Л. ШАГДАРОВ,
БИОН-ой хүдэлмэрилэгшэ.

○ МАРТ ○ 1990 ОН ○

ХАЛЬҺААР ХЭҺЭН ГЭР

Мүнөө модо болбосоруулдаг ба эдеэ хоолой промышленностиин хэдэн зуун тонно үлэгдэлнүүд хүдөө гаргажа галдагдадаг юм. Гэтэр илангаяа хубиин, хүдөөгэй барилгада үнэгүй аад, тааруу зохид материалнууд айхабтар ехээр дуталдана бшуу.

Тиимэһээ тэдэ үлэгдэлнүүдые барилгын материал болгохо гэһэн зорилгые Калужска областиин Балабаново хотодохи модо болбосоруулдаг промышленностиин эрдэм-шэнжэлэлгын Бүхэсоюзна институт бодото дээрэнь бэелүүлхэ гэһэн зорилго урдаа табиһан байна. Тиин тэдэнэй хэһэн ажалай ашаар «прессэ даруулһан барилгын материал», ородоор «прессованные конструкционные заготовки» (ПКЗ) гэжэ манай орондо урдань байгаагүй шэнэ материал бии болгогдобо.

— Шэнэ материалай гол булюу талань юуб гэхэдэ, тэрэниие бүтээхэ түүхэй эд хүл доромнай хэбтэнэ ха юм,— гэжэ тус институдай лабораториие даагша А. Бычков хэлэнэ.— Модоной хюрөөдэһэн, харуулай зоргодоһон, наран сэсэгэйшье, мүн барайгарай хальһан, ургамалай хатаһан эшэ гэхэ мэтын ургамал болон амитанай үлэгдэлһөө гарбалтай бүхы юумые бишофит ба магнезит гэдэг аргаланги минеральна зүйлтэй холижо, прессэ даруулаад, барилгын тэрэ материал абажа болохо юм. Энэнь хорогүй, дүрэсэгүй, үжэсэгүй юм. СССР-эй Минздрав тэрэниие гэр байрын барилгада хэрэглэхые зүбшөөгөө.

ПКЗ үйлэдбэрилхэ гүйсэд түхеэрэлгые тус институт ухаалан зохёогоо.

(АПН).

ЭДЕЭ ХООЛОЙ зүйлнүүдэй химическэ тапаараа сэбэр ба аюулгүй байлгын түлөө харюусадаг манай ороной мэргэжэлтэдтэ 400-гаад элдэб янзын хэмжэлгын приборнууд болон автомат зүйлнүүд мүнөө үедэ хэрэгтэй болодог.

Московско областиин аграрно - промышленна «Раменский» комбинадай дэргэдэ гурбан жэлэй саада тээ байгуулагдаһан тусхай проектно-конструкторска «Росагроприбор» бюро иимэ приборнуудые эдэбхитэйгээр зохёон бүтээнэ. Нитратомернууд, концентратомернууд олоор бүтээгдэжэ байнхай. Һүнэй шанар, протеин шалгаха хэрэгсэлнүүд гүрэнэй туршалга гарана.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: «Росагроприборой» техник Наталья Карпанская ИКИ-003 прибортой хүдэлнэ.
ТАСС-ай фотохронико.

КАЗАХАЙ ССР-эй Науканудай академиин химиин институдай физическэ химиин лабораторидо фосфорой үйлэдбэридэ гараһан үлөөдэһөөр шлакоситалл гэжэ материал үйлэдбэрилхэ технологи зохёоһон юм. Иимэ материалаар ситалова плиткэ бүтээгдэхэ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: лабораториин зохёохы ажалтанай бүлэг (зүүн гарһаа): темын хүтэлбэрилэгшэ, техническэ эрдэмэй кандидат Ю. Марконренков, эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэд А. Невский, Д. Бабашев.
ТАСС-ай фотохронико.

«СЭБЭР» АВТОМОБИЛЬ ХЭЗЭЭ БИИ БОЛОХОБ?

АВТОМАШИНАНУУД дэлхэй дээрэ айхабтараар олошоржо, агаарые угаа ехээр бузарлана. Жэшээнь, дэлхэйн эгээл «автомобильна» гүрэн болгошо США-да нарай үхибүүн амилха бүхэндөө хорлогдоһон агаар уушхан уруугаа оруулжа, тэрэнь бүхы наһан соогоо үдэр бүри 9 сигаретэ татажа байһантай адли хоро хүргэдэг. Автомобилиин гаргадаг газ соо туршагдажа байгаа амитадые удаан байлгахада, тэдэнь рак үбшэндэ нэрбэгдэдэг юм.

Ушар иимэһээ автомобильна заводууд бүтээн гаргадаг машинануудайнгаа хорыень багадхаха гэжэ оролдодог. Гэбэшье Америкэдэшье, мэндашье экологическа «сэбэр» машина бүтээхэ гээшэ нилээд холын ерээдүйн хэрэг гэжэ тоологдодог. Манай мэргэжэлтэдэй тооложо үзэһэнэй ёһоор, дунда зэргын классай автомобиль 15.000 километр ябахадаа, 4350 килограмм кислород үрэбхидэг, харин 3250 килограмм углекисла газ болон 93 килограмм хорото углеводород агаарта хаян оруулдаг.

1952 ондо Лондондо автомобилиин муухай газуудай ехээр сугларшахада, «агууехэ манан» гэдэг бии боложо, дүрбэ мянган хүн тэрээндэ хорлогдожо, ами табиһан байна. Мэргэжэлтэдэй гаршалһанэй ёһоор, парижайхид «гранит сооложоор» хүрэн агаараар амилна.

Автомобилиин гаргадаг газууд гансал хүнүүдтэ хоро хүргэдэг бэшэ гэжэ үни мэдэгдэнхэй. Олон металлнууд муухай агаарһаа боложо, сагһаа түрүүн элэдэг, жэбэрдэг, үнгөө буурадаг, бүртэгэр үнгэтэй болодог, һандардаг, хэбэрэг болодог.

Промышленностиин хүгжэнги оронуудта орходоо, манай орондо автомобильнуудай агаар бузарлалга үшөөл тиимэ ехэ хэмжээтэй, угаа хороото хойшолонтой болоодүй юм. Энэнь хэдэн шалтагаанһаа дулдыдана. Нэгэдэхинь, хүн бүхэн дээрэ тооложо үзэхэдэ, автомобильнуудай тоо мэндэ тиимэ олон болоодүй. Томо городуудта автомобильнуудай олоншье һаань, үйлсэ гудамжануудынь үргэн байжа, һалхинда һайнаар үлеэгдэдэг тула тэндэ хорото газууд дан ехээр сугларданггүй.

Гүрэнэй стандарт гээшэ ехэ үүргэ дүүргэнэ. Элүүрые хамгаалдаг зургаанууд хэды шэнээн хорото бодосууд агаарта байхадаа, хүндэ хоро хүргэхэгүйб гэжэ тодорхойлонхой. Тиин манай эндэ нормонь Европынхидо орходоо хатуу юм. Тусхайлбал, Европын нормодо орходоо 35 процентээр лэ бага углеродой окись хүндэ аюулгүй гэдэг. Мүн углеводородоор тэрэнь 12 процентээр, азодой окись 21 процентээр бага юм.

Конструкторнууд өөрынгөө талаһаа эдэбхитэй бэдэрэлгэ хэнэ. Һаяхан «Москвич» болон «Лада» гаргадаг заводууд «Озон» түхэлэй карбюраторнуудые машинануудтаа табижа, тэдэнэй ашаар хорото бодосууд багаар гарадаг, тиигээд 4—5 процентээр бага түлишэ гарадаг болоо.

Горьковско автозаводой конструкторнууд Л. Гусак гэжэ эрдэмтын теоридо түшэглэн, «Волгодо» зорюулжа, форкамерно-факельна двигатель гэдэгые ухаалаа. Тэрээн соонь «ядуу холисонууд» шатаагдана (тэдээн соонь бензиниинь бага, харин агаарынь ехэ). «Ядуу холисонуудые» хэрэглэн хүдэлдэг двигатель хорото бодосуудые агаарта багаар хаядаг гэжэ һанахаар байгаа. Теэд тэрэнь ходо тиимэ бэшэ юм. Тиимэһээ «Озоной» карбюраторта байгшадал, хорото зүйлнүүдые сарадаг түхеэрэлгэ ухаалагдаа юм. Тэрэнэй ашаар жолоошоной гаргаһан алдуу заһагдана. Юун бэ гэхэдэ, город соогуур ябахадаа, тэрэ ехэнхидээ машинаяа мотоороо аалидуулдаг байна. Энэнь хооһон эрьелдэсэ болоно. Юундэб гэхэдэ, двигатель ехэ горючи абаад, тэрэнээ шатаангүйгөөр, агаарта гаргана бшуу.

Харин тэрэ шэнэ түхеэрэлгэ түлишэ оруулдаг сорго соо тодхогдодог. Тиин мүнөө жолоошоной газые эгсээр бага болгохотойнь адли тэрэ түхеэрэлгэнь агаарай ородог шагаабариие нээгээд, цилиндртэ түлишэ үгэхэеэ болишодог. Тиихэдэнь хорото бодосуудые агаарта хаялга хэдэн дахин доошолдог.

Бусад оронуудтал адли манайшье орондо шэнэ янзын түлишэ бии болгохо хүдэлмэри хэгдэнэ. Орон доторхи олонхи автомобильнуудынай мүнөө болотор бензинээр хүдэлнэ. Гэбэшье Москвагай болон Горькодохи заводууд үнинһөө хойшо карбюраторна грузовигуудые гаргадаг байһанаа, дизельнэ машинануудые бүтээн гаргажа эхилбэ. Хүнгэн автомобильда хэрэглэгдэхэ дизельнүүд бии болгогдожо туршагдаһаншье һаань, советскэ промышленностиин дизельнүүдые мүнөө дээрэ гаргадаггүй байһаниинь харамтай. Гэбэшье мүнөө хэдэн заводто моторно корпусууд барингдана. Тиимэһээ хүнгэн машинын дизельнүүд һаяар бии болохо гэжэ найдагдана. Дизель гээшэмнай үнэтэ бензиниие алмахаһаа гадна, байгаалида багаар хоро хүргэдэг шуу. Дизелиин гаргадаг газынь һураггүй хоро багатай юм.

Ороной автопаркые газова түлишэдэ оруулха хүдэлмэри хэгдэнэ. Эдэнь ашаанайшье машинанууд, автобусуудшье, таксинуудшье байха юм. Жэшээнь, Курганай заводто бүтээгдэдэг автобусууд гансал бензин дээрэ бэшэ, харин шэнгэрүүлһэн газаарша хүдэлдэг юм. Хорин һууритай иимэ автобус мянга хахад түхэриг жэлэй туршада алмаха гэжэ тооологдонхой.

Газова баллондо нэгэ дахин заправка хэхэдэ, тэрэнь 500 километр ябахада хүрэнэ. Энэнь жолоошоной нэгэ үдэрэй хүдэлмэридэ хүрэдэг. Гэбэшье муу харгыһаа дан ехээр муудадаггүй. Курганай автобусууд газозаправочна станцинуудһаа холо байдаг хүдөөгэйшье замуудта хэрэглэгдэдэг. Тиин газова түлишын харгыдаа дууһашоо һаань, жолоошон кабинаһаа гарангүйгөөр двигателэе газһаа бензиндэ оруулжа, үшөө 400 километр ябаха аргатай. Юуб гэхэдэ, автомобилистнуудай гуйлтаар газобаллонно түхеэрэлгэдэ нэмэлтэ болгон, тиимэ машинада бензинэй бак тодхогдонхой юм.

Газова түлишөөр хүдэлдэг хубииншье автомобильнууд бии болонхой. Электрын элшээр хүдэлдэг электромобильнууд туршагдана. Гэбэшье мүнөө дээрээ тэдэнэй скоростинь, мүн нэгэ «заправкаар» ябаха зайнь ехэ бэшэ байна. Зүгөөр энэ талааршье найдабари бии болоо. Электрын элшээр зүдхүүлдэг, Харьковта бүтээгдэһэн урилдаанай автомобиль километрын зайда часай 150 километр скорость харуулаа.

Эгээл хорогүй түлишэ болгошо водородые ашаглаха хүдэлмэри эршэтэйгээр ябуулагдажа байна. Жэшээнь, бензин водород хоёрой холисо дээрэ хүдэлдэг двигатель Харьковта бүтээгдээ. Эдэ хоёрынь шаталгын камерада ами амяараа оруулагдадаг. Илангаяа хоро ехээр гаргахаар, двигателиин хооһоор хүдэлжэ байхада, тэрэ гансал водород хэрэглэдэг. Харин эгээл ехээр хүдэлхэ үедэнь водородтой холиһон бензин хэрэглэгдэнэ. Энэнь автомат аргаар тааруулагдадаг. «Волга» 100 километр ябахадаа, 14 литр бензин гаргашалдаг шуу. Харин водородтой холиһон түлишэ хэрэглэхэдэнь, 8 литр бензин ба 800 грамм водород хэрэгтэй юм. Эндэ гансал бензин алмагдана бэшэ, харин хорото газуудые гаргалга бага болоно.

Водородые түлишэ болгожо ехээр хэрэглэдэг болохын тулада хэдэн техническэ зорилго шиидхэхэ хэрэгтэй.

Дмитрий САСОРОВ.
(АПН).

ТОЛИ

«Угсаата зонойнмнай угай һургаал» гэһэн статья тушаа

Яруунын районой Эгэтын-Адагай дунда һургуулида буряад хэлэ болон литература заадаг, Буряадай АССР-эй габьяата багша Ц-Х. Жамьянова һаяшаг «Буряад үнэндэ» «Угсаата зонойнмнай угай һургаал» гэжэ олоной анхарал татама статья хэблүүлбэ. Бидэ, жэнхэни һайхан хэлэтэй, угай баян түүхэтэй, ёһо заншалнуудтай, үндэһэн соёл болбосоролтой, хүндэмүүшэ дэлхэйн арад зоной нэгэн гээшэбди. Урда эртэ сагһаа нааша, үеһөө үедэ ама дамжан, хүмүүжүүлхы хүсэл бодолтойгоор хэлэгдэһэн сэсэн мэргэн һургаал, захяа заабаринууд арадаймнай хүгжэлтын алишье талада нүлөөлһэн байха ёһотой. Мүн тиихэдэ эдэ бүхы һургаалнууд, заабаринууд һайн ёһо заншалнуудаймнай һэргээгдэн дэлгэрэлгэдэ үүргэтэй байхань дамжаггүй. Энээн тухай хөөрэлдөө үргэлжэлүүлжэ, эхэ, эсэгын хэлэһэн иимэ һургаал, захяа заабари һануулаябди:

ЭХЭ, ЭСЭГЫН ҺУРГААЛ, ЗАХЯА

Булжамуур шэнги эртэ бододог байгты. Хүнэй наһан зунай үдэр шэнги ута юм. Өөрынгөө нюур шэнги газаа, гэртээ сэбэр байбалтнай хүнүүд танда орожо, гаража, аяга сайетнай хүртэдэг байха. Хэрбээ газаа, гэртэхиеэ муухайгаар байлгабалтнай, ууртай нохойтой улад байһан шэнги.

Үдэр бүри аяга шанагаяа угаадаг зантай байгты, тиигэбэлтнай, ямаршье хүн эдеэлхээ жэрхэхэгүй. Саг сагтаа бэеэ, дотор хубсаһаяа угаадаг бай. Тиимэ заншал — сэбэршэ хүнэй дадабари. Хэрбээ гэрээ гахайн байрадал болгоболшни, бэеын муухайһаа үбшэнэй эхин гэрһээш тарадаг болохо.

Хүнэй гэртэшни орожо ерэбэл, баяртайгаар угта, баяртайгаар угталга — ухаатай хүнэй заншал. Түрэл гаралдаал мэтэ, хүнэй ерэхэдэ, эдихэ юумэ бэлдэ. Энэ урдын һайн заншал гээшэ. Гуйраншанда эдихэ, ууха юумэ хүндэтэй айлшандал шэнги үгэ. Эдихэ юумэ үгөөгүй һаашни, тэрэ урагша хойшоо ошоһон хүндэ муугышни дурдажа ябаха.

Орожо ерэһэн хүндэ амтатай эдеэгээ гамнангүй таби. Өөрөө эдибэлшни тэрэнһээш нэгэшье туһа гарахагүй. Харгыдаа эсэһэн хүниие, баян бэшэшье һаань, гэрһээ бү намна. Хожом тэрэшни шамайе аюулда орхихогүй. Айлшанай ерээд байхада, эдеэ бэлдэжэ байһан һамган тээшээ бү хара, һамганайнгаа гарта ороһон үбгэн гэжэ айлшаншни һанаха.

Ондоо хүнтэй хөөрэлдэжэ байгаад, һамганайнгаа нюур руу бү хара. Айлшанда табиһан эдеэн тээшээ бү хара. Энэшни ехээр эдижэрхихэнь гэһэндэл болохо. Һамгаяа эдеэ табиха заншалда эртээнһээ һурга. Айлшанай дэргэдэ байгаад, хэды шэнээн эдеэ шанахаяа хэлсэжэ болохогүй. Хүндэтэй айлшаниие хүндэлхэ эдеэ ходо хадагалдаг бай. Хаанашье, түшэмэлшье, хэншье һаа эдеэнһээш арсахагүй.

Хэрбээ бэлэн эдеэнэй үгы байбал, мүнөө хүнэй эдихээр амтатай юумэ үгыбди гэжэ хэлэ. Хэрбээ шэмэгүй һуубалшни, айлшаншни эдихэ юумэеэ харамнаа гэхэ.

Айлшанда эдихэ юумэ табихадаа, хүлисэл гуйн, ондоо һайн эдихэ юумэ үгыбди гэдэг бай. Хэрбээ һамгантаяа зүбшэлдэхэ хэрэг гарабал, айлшанай үгы газарта һура. Эжы аба хоёроо хододоо хүндэлжэ бай.

Алдар солотой хүнһөө бү ай. Энэ наһан соо, нэгэшье аймшагтай юумэн үгы.

Баян хүнһөө баһал бү ай, тэрэш хэды ехэшье алта мүнгэтэй һаа, шамда туһа хүргэхэгүй. Алдар солотой хүниие хараад бү ай, ябашье гэмгүй ха юмши. Талын хүнтэй уулзахадаа, нюур толгойгоо бү эльбэ, энэш айһан хүнэй ябадал. Танигдаагүй хүнтэй уулзахадаа, нюдөө бү гүйлгэ, шамайе айна, угышье һаа зэмэтэй гэжэ һанаха. Ондоо хүнтэй уулзахадаа, худалаар нээрээ бү баярха, тэрэш шамайе һайн хүн гэжэ тоолохогүй. Ямаршье хүнтэй уулзаа һаа, баяртайгаар угта. Энэ ехэ һайн хүнэй заншал.

Ямаршье хүнике баяртай нюдөөр угта. Танил бэшэшье хүн һаа шамда дүтынгөө хүндэ хандаһандал адли хандаха. Ямаршье хүнтэй хөөрэлдэхэдөө, урин зөөлэхэнөөр хэлэ, хожом ямаршье газарта ябахадаа, гэртээ шэнги байхаш. Хүнтэй хахасажа байхадаа, энеэбхилэн үдэшэ. Хэрбээ тэдэш дүтын хүнүүд һаа, хожом үшөө ехэ хүндэтэйгөөр угтуулхаш. Тэдэш дайсадшни байбал, һэжэг түрэхэ. Хэрэгтэй хэрэггүй газарта бү энеэ, ондоо хүндэ таагүйгөөр харагдаха. Мэдээжэ хүнүүдтэй һайн байхадаа, ондоо хүнүүдтэй муу бү боло. Харгыда хүнтэй уулзаад, бү тэрьедэ, уулзахатаяа хамта шамайе гэмдэ оруулхагүй.

Хүнтэй уулзахадаа, хайшаа ямар хэрэгээр ошонобши гэжэ һурадаг бай. Тэрэнһээ ямаршье һонинииие дуулахадаа болохош. Саг соогоо һанаһан юумэеэ хэнһээшье нюунгүй хэлэдэг бай. Шэмэгүй һуубалшни, наһа бараһан аба эжы хоёршни шинии түлөө юушье хэхэгүй. Сэсэншье һаа, бү сэсэрхэ, хожом нэгэ асуудалда харюусажа ядахадаа, аягүй байдалда орохош. Һургуулигүй аад, эрдэмтэйб гэжэ бү һайрха. Энэш хатаһан сэсэгэй набшаһанда адли. Хэрбээ эрдэм номтой һаа, тэрэнээ ном үзэхэ дуратай хүнүүдһээ бү нюу. Ямаршье хөөрэлдөө ябуулжа шададаг бай.

Үгэ буляалдаанда илаа һаа, булигдаһан хүнөө бү наадала. Зүрхэ руугаа шүбгөөр хадхуулһандаа, тэрэнэйш досоо уур сухал бусалха. Хари гүрэндэ ошоходоо хото городуудаарнь ябагаар яба. Тиигээгүй һаа, улааша, байра хоёрһоонь ондоо нэгэш юумэ харахагүйш.

Хариин газараар ябахадаа, байра һууритайнь танилса. Хэрбээ нэгэшье юумэ мэдэжэ абангүй бусабал, хари гүрэнүүдээр ябаад ерэһэн унаата мориндоо адли гээшэш. Хэрбээ хари гүрэндэ ерэбэл, үзэһэн, хараһан юумэеэ мэдэжэ абахаяа һура. Энэшни шамда һүүлдэ туһатай байжа болохо. Харгы замда ябахадаа, хараһан үзэһэнөө бэшэдэг бай. Юу дууланабши, юу харанабши хари гүрэндэ. Энэшни арад зондомнай хүндэтэй бэлэг болохо.

Бага, ехэ гүрэнүүдэй карта шэнжэлэ. Алишье гүрэнэйнь байра һуури тухай ямаршье хүнтэй хөөрэлдэжэ шадахаш.

Хэрбээ талын хүнтэй хөөрэлдэбэл, тэрээн тухайгаа магтан татан дуугардаг бай. Энэ заншал хододоо зохид гэгдэдэг.

С. БАБУЕВ,
Буряадай ниитын эрдэмэй институдай хүдэлмэрилэгшэ.

ҺАЙХАН ЖЭШЭЭГЭЭРЭЭ ХҮМҮҮЖҮҮЛЭЕ

«Угаа, уһанда хаядаггүй», «Урда хүлэй гэшхэһые — хойто хүл алдадаггүй» — гэһэн арадаймнай сэсэн үгэнүүд бии гээшэ.

Буряад арадайнгаа һайн һайхан һургаал заабаринуудые гүнзэгы удхатай ёһо заншалнуудые, уянгата ульгам түрэл хэлэеэ нюдэнэйнгөө сэсэгы мэтэ гамнажа сахижа ябадаг хүнүүд хэды олон гээшэб даа!

Тэдэнэй нэгэн Яруунын аймагай Эгэтын-Адагай дунда һургуулиин багша Ц.-Х. Жамьяновагай, «Буряад үнэн» газетын февралиин 17-ной номерто толилуулһан «Угсаата зонойнмнай угай һургаал» гэһэн бэшэгые уншажа ехэтэ һонирхоһон ушарһаа, хэдэн үгэ бэшэхэ һанаан түрэнэ.

Нээрээшье даа. Энэ бэшэг соо арадаймнай хэды олон, тооложо барашагүй үнэтэй сэнтэйшье хуушанай һургаал заабаринууд дурсагдаба гээшэб. Иимэ һургаалнуудые бидэ буряадууд хойшодоо нангинаар сахижа ябахаһаа гадна үхибүүдтээ хэлэжэ, ойлгуулжа, ургажа ябаа залуу үетэниие үндэһэн һайхан заншалаараа хүмүүжүүлдэг һаамнай ямар һайн байха бэлэй даа.

Би өөрөө бага балшар наһанһаа абан иимэ һайхан һургаал заабаринуудые таабай төөбииһөө, аба, эжыһээ дуулажал ябаһан байхаб.

Миний таабай «эхэ болоһон зургаан зүйл, хамаг амитадые аршалан хамгаалхын тула ойухаандаа ондоо юушье бодолтогүй, тэдэниие сэдьхэл зүрхөөрөө хайрлажа, хододоо жаргалтай ябаһай гэжэ хүсэжэ, найдажа ябаха ёһотой», — гэжэ һурадаг һэн.

Зургаан зүйл хамаг амитадые иигэжэ хубаарилан хэлэдэг байгаа: «Араатан, Жэгүүртэн, Туруутан, Һэрбээтэн, Шумуултан, Хохимой (хоёр хүлтэ хохимой). Шумуултанай хаан шоргоолжод юм гэжэ Найдан-Нима таабаймни намаяа дахуулан, зунай үдэр дүүрэн шоргоолжодые эдеэлүүлхын тула, тоһондо хуураһан шамар, замбаа үргэлөөд, бутануудые бэдэржэ ябадаг һэмди. Буга, Тула, Бүргэд эдэ амитад, айхабтар ута наһатай юм. Алажа хюдажа болохогүй. Унажа ябаһан моринойнгоо толгой сохижо болохогүй. Заяашань гомдохо. Үхибүү зэмэлхэдээ мүн лэ толгойень сохижо болохогүй. Бүдүүн газар олдохо. Эхэ, эсэгэеэ хараажа болохогүй. Тиигэбэл — өөдэлхэгүйш...

Хүн гээшэ хүндөө дайсан. Хүнүүдээр эбтэй ябаха хэрэгтэй. Тиигээ һаа дайсангүй ябахаш. Хүнэй эгээл хорото дайсан архи юм. Тэрээнһээ һэргылхэ хэрэгтэй гэхэ мэтын хэды олон һургаал дуулгадаг байгааб даа. Нүхэр Жамьяновагай бэшэг сооһоо багахан хэһэг дурсаха дуран яаха аргагүй хүрэнэ: «Харин мүнөө үеын залуу зон Коммунис партидаа найдаха бэшэ, эхэ, эсэгэеэ хүндэлхэ бэшэ, багшанартаа этигэхэ бэшэ хадаа «нангин» гэжэ сахиха юумэгүй, уг гарбалаа, ёһо заншалаа, түрэл хэлэеэ мэдэхэгүй, тоохогүй хүнүүд ургажа байна ха юм».

Энээниие зүбшөөхэгүй хүн байхагүй гэжэ һанагдана. Юуб гэхэдэ, бидэ наһажаал хүнүүд хаража, адаглажа ябанабди. Буян, нүгэл (добро и зло) хоёрые илгаруулхаа болиһон хүнүүд маанадай дунда угаа олоор ургажа байна бшуу.

«Аарса ууһан досоошоо, архи ууһан газаашаа» гэһэн гүнзэгы удхатай арадай үгэ ойлгохо хүнүүд үсөөн лэ байха. Хэнэйшье мэдэһээр хэды олон архиншаднай дахин эрьежэ гэртээ оролтогүй газаашаа мордоноб даа...

«Һайниие заахада тоохогүй, мууе хориходо һурадаг» гэһэншүү болоһон мүнөө сагта «эдээр бэеэ шэмэглэнхаар, эрдэмээр бэеэ шэмэ» гэдэгэй ёһоор аба, эжы, багша, эдэ гурбан б...арнууд эбтэйгээр хамтараа һаа, үхибүүдые һайн һайханаар һургажа ядахагүй.

Гэхэтэй хамта зарим эжы, абанууд архи тамхинай гутамшаг муухай агаар соо төөришөөд, үйлсэ гудамжада гаража, үгсэһэн, урууда һан үбгэд, хүгшэдэй, үетэн нүхэдэйнгөө зүрхэ сэдьхэл һэндээжэ, ухаан бодолые жэрхээжэ, һургуулиин олон үхибүүдэй дундуур элдэб бэлин шэбшэг хараал табижа ябагшадай ургажа ябаа залуу үетэндэ хэды муу нүлөөтэй байһаниинь харамтай.

Иимэ хүнүүд угсаата зонойнгоо сэгнэшэгүй һайхан һургаалые мэдэхэгүй ябахаһаа гадна доромжолһон тэнэг ябадал гээшэ гээд сэхэ хэлэе. Хэр угһаа абан һайн һайхан һургаалтай, уян нугархай, үгэ баян үндэһэн хэлэтэй, гүнзэгы удхатай аман зохёолтой байһан бидэнэр ургажа ябаа залуу үетэнөө өөһэдынгөө һайхан жэшээгээр һургаял!

Цыбик-Жап НАЙДАНОВ,
хүдөө бэшэгшэ.
Захааминай аймагай Михайловка һуурин.

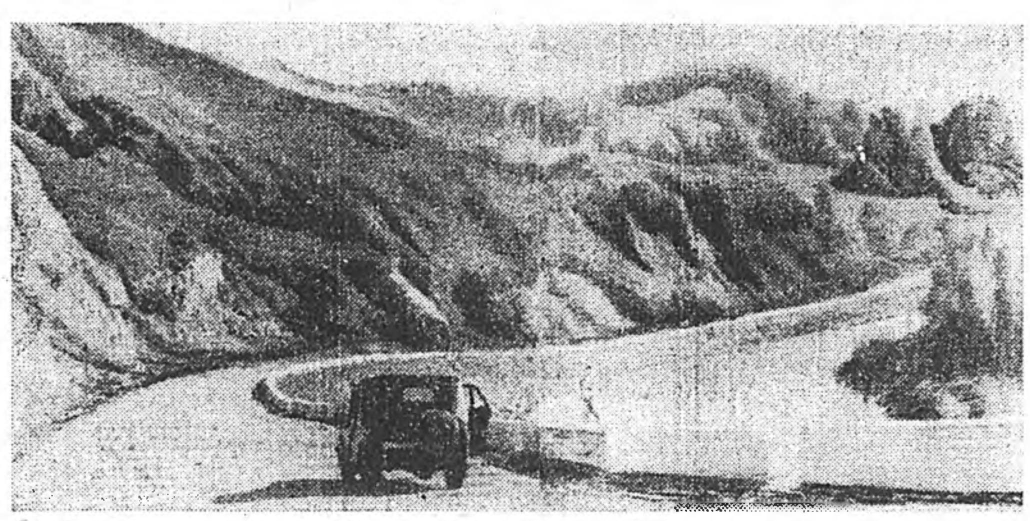

ЗАХААМИНАЙ ХАРГЫДА. Б. ЖАНЧИПОВАЙ фотоэтюд.

Урданай аялганууд

НААДАНАЙ ДУУНУУД

Ооһор үгы хурабша
Оёдолдоо мултархай
Олти муу ахай
Наадандаа мултархай.
Гуран жалжагы гуталые
Үмдэ гэжэ зохёогоо.
Гурбан жэлэй албые
Түлэ гэжэ заягаа.
Түргэ жалжагы гуталые
Үмдэ гэжэ зохёогоо.
Дүрбэн жэлэй албые
Түлэ гэжэ заягаа.

* * *

Сусалаар баянхан
гуламтамнай,
Сасуутанаар баянхан
тииргэмнай,
Элһээр баянхан
гуламтамнай,
Үетэнөөр баянхан
тииргэмнай.
Тахяа тахяа шубууһаа
Таатай шубуун үгэймаа.
Таабай төөбии хоёрһоо
Инаг юумэн үгэймаа.
Хүхы хүхы шубууһаа
Хүгтэй шубуун үгэймаа.
Хүбүүн басаган хоёрһоо
Инаг юумэ үгэймаа.

* * *

Хусынгаа эбэрые харыт-аа,
Хотироод хойшоо янайшоо.
Хүбүү, басагаа харыт-аа,
Хүтэрэлдөөд хойшоо
талишоо.
Тэхынгээ эбэрые харыт-өө
Тэхэрээд хойшоо янайшоо.
Тэрэ хоёроо харыт-өө
Тэбэрилдээд хойшоо
талишоо.

* * *

Хадада шоно гүлгэлжэ,
Хашарагай сяранха болобо.
Харида хүбүүн түрэжэ,
Басагадай сяранха болобо.
Боорядо шоно гүлгэлжэ,
Буруугай сяранха болобо.
Баабайда хүбүүд түрэжэ,
Басагадай сяранха болобо.

Мон һууринай һурагша ОШОРОВ Нима нагаса хүгшэн эжыһээ — ОШОРОВА Дарижаб Субановнаһаа буулгажа абаба.

ОНЬҺОН ҮГЭНҮҮД

Һайн мориндо эзэн олон,
Һайн хүндэ нүхэр олон.
Залхуу хүн нойр ехэтэй,
Залуу хүн омог ехэтэй.
Танилтай хүн талын шэнээн,
Танилгүй хүн альганай
шэнээн.
Хурса хүн
хэлээрээ мэдэгдэхэ,
Нобшо айл
Газааһаа мэдэгдэхэ.
Ногоон ургабал
Нойтоной хүсэн.
Ноён болохо
Номой хүсэн.
Сэсэг дэлбэрбэл,
Дэлхэйн шэмэг,
Сэсэшүүл сугларбал,
Түрын шэмэг.
Арюун дайдын ургаса
Агаар наран хоёрһоо,
Арад зоной жаргалга
Ажал эрдэм хоёрһоо.
Ажал хэжэ дүршэл олохо,
Архи уужа аюул олохо.
Эрдэм бэлиг
хэшээлээр олдодог.
Энхэ жаргал
тэмсэлээр олдодог.
Холо газарай харгыда
Хүлэгэй һайниие мэдэхэ,
Хохидохо ядаха сагта
Нүхэрэй һайниие мэдэхэ.
Үншэн хүн дууша,
Үгытэй хүн үльгэршэ.
Үгытэй хүн туһалааша,
Үншэн хүн хайрлааша.
Хүнэй гараар могой
барюулха,
Өөрын гараар үрмэ бариха.

Сэлэнгын аймагай Ноёхон нютагта ажаһуудаг Эхэ-Герой Долсон Цыремпиловна БИЛИКТУЕВАГАЙ суглуулбаринһаа.

Хөөрхы Хөөрхэ нк...

Үгэнь Ц. Номтоевой Хүгжэмынь ...
Яаралгүйгөөр

Улаан хадынгаа урдахануур
Уужам Хөөрхэм
уняартанхай.
Сагаан Хужартынгаа
дээхэнүүр,
Сарюун агаарагаар
һэбшээлэнхэй.
Хөөрхы, Хөөрхэ нютагнай
Хэдыш һайхан гээшэб даа.
Нарһан тужаяа нэмэрэнхэй,
Нэмжээ талань үрэжэлтэй,
Харьяа горхонуудаа
угтанхай,

Хапюурма ...
Хөөрхы, Х...
Хэдыш һай...
Хүжэ Хэжэ...
Хөөрхэ ню...
Ажалша ...
Алдартай ...
Хөөрхы, Х...
Хэдыш һай...

Лопсон ТАП...

ЭХЭДЭ...

...Дабһаар дутамаг дайнай хүшэр үешье һаа,
Даарангүйгөөр эхынгээл һайгаар үдөөб.
Ходол өөрөө мининнгээл түлөө зобожо,
Хооһон угжа һоруулаагүйш гэжэ мэдээб.
Хайрата эхэм, харанаб шамайгаа хэзээдэ —
Харанхы үүрээр үнеэгээ шобторхоо гаранаш,
Хаанашьеб энэ һүни хоноһон хүбүүндээ
Халуун сай шэрэм дээрэ табнинаш...
Үтэлхэ наһан асуултагүй хүрэжэ ерээ:
Үзэхэл бүридэм уршалаа нюурташ нэмэнэ,
Бэритэйл түргэн болоһойб даа гэдэг бэлэйб,
Бэелхэл даа, хэзээшьеб шинием хүсэл...
Уяыш дайрама энэ баяр дуулахаа
Удаан, удаан золтой сагаа хүлеэхэш.
Үнэндөөш,
зүүдэндээш,
угтажа,
үдэшэжэ намайгаа,
Үшөөл, үшөө олон гутал элээхэш.
Бусахаб шамдаа нэгэтэ эрдэм бэлигээр
Бусадһаа дутахагүй хүн болоод.
Хүбүүмни бусаба гэжэ хүхин, һэгшэн гэһээш,
Хүрэнгыш уужа үнжэн хоноод лэ,
Шэнэ харгы бэдэрхээ дахин лэ бишни
Шэлдэг наһанай
Шэдэһэн тээшэл мордохоб.
Эгээл тиихэдэ, хөөрхы, минии эжы,
Эмээл бэшэ, мөөрнүүд дээрэ һэжэгдэн,
Аянай баяр өөр дээрээ мэдэржэ,
Ээмыем түшэн үхибүүн мэтээр һажахаш.

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

СССР-эй Верховно Соведэй гурбадахи сессиин ээлжээтэ заседани дээрэһээ ТАСС-ай корреспондентнүүдэй бэшэһэн тоосоон газетын мүнөөдэрэй номерой нэгэдэхи хуудаһанай нээлтэ дээрэ ниитэлэгдэбэ.

Республикын промышленна предприятинуудай болон хүдөө ажахын колхо... ажал, хэрэгүүд... тобшо мэдээсэл... бари мүн лэ ... хи хуудаһанда ...

Владимир Ил... рэнөөр 120 ... байгша ондо ... байна. Вождиин ... рые эршэтэ ... мэтээр үнгэргэд... манда бии. Бол... субботник тухай ... териал эндэ ...

Сэнхир экран

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30 — «120 минута». 9.30 — «Обьектив». 10.05 — «Эжы, аба ба би». 10.35 — «Оршон байгыш, Газар дэлхэймнай!». 11.35 — Бурда моден дурадхана... 12.10 — «Архив смерти» — 5 серитэй уран һайханай фильм. 1-дэхи сери. 13.40 — Ангуудай цирк. 14.25 — «Файнэшнл Таймс» газетын экономическа шэнжэлэгшэдтэй уулзалга. 14.55 — Эрдэм дэлгэрүүлгын программын хуудаһадаар. 15.55 — Арадай уран бэлигэй телепрограммануудай «Һолонго» гэһэн уласхоорондын VIII фестиваль (Сенегал). 16.30 — Ажалай ба социальна асуудалнуудаар гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ В. И. Щербаковтой уулзалга. 17.30 — «Наадыш, гармонь». 1-дэхи хубинь. 18.45 — Уласхоорондын шэнжэлэл. 19.30 — «Наадыш, гармонь». 2-дохи хубинь. 20.25 — Фотоконкурс. 20.30 — «Следопыт» — уран һайханай фильм. 22.00 — Время. 22.30 — Шухала асуудалаар хөөрэлдөөн. 22.40 — Телескоп. 23.00 — ... киноконцерт. ... тэнгэй урда ба...

ХОЁРДОХИ ...

МОСКВА. ... гимнастика. 9.15 — ... ги» — уран һай... 10.35 — Туркмен... хын шиидхэгдэ... нууд тухай бар... 10.55 — «Два ка... ритэй уран һа... 6-дахи сери. 12... уран бэлиг». 14... на не приходи... най фильм. 15... фильм. 15.30 — ... — видеоканал. ... 19.00 — «Ород ... Время. 20.00 — ... соо». 20.35 — ... — 1990 г» — бар... 21.00 — «Амгалан багашуул!». 21... лэй дамжуулга. ... Домско һумэ». 2... котти. «Семья ... Ленинаканай ... театрай филь... «Английский вал... ханай фильм.

Редакто...
Р. Б. ГАР...

Кино, театрнууд

Русский театр драмы
Новые похождения знаменитых котов — в 12, Звезды на утреннем небе — в 19-30.

ДК ЛВРЗ. Гастроли в СССР. Концерт певца Бориса Рубашкина из Австрии — в 19-30.

«Дружба»
Мультфильмы — в 10, Криминальный квартет, Рок и Фортуна — в 11-30, 18. Встреча (2 серии) — в 15, 21.

«Родина»
Приключения Квентина Дорварда, стрелка королевской гвардии — в 10, 16, Бейбарс (2 серии) — в 12-30, 18, 21.

«Прогресс»
Красный зал — Криминальный квартет, Рок и Фортуна — в 10, 13-20, 16-30, 19.40. Зеленый зал — Данди по про... дил — в 10, 14-2... кодил Данди-II — ... 20-30.

«Эрдэм»
Мультфильмы — ... 12-50, 14-40, О... другие приключ... — в 16-20, Люби... рии) — в 18-10, 2...

«Октябрь»
Полет Навигат... 11-20, Налево о... сайз — в 13, 16-...

«Восток»
Смех и горе у ... 15-30, Стеклянн... в 17, 19, 21.

«Байкал»
День Калибр... Это безумный, ... зумный, безумн... рии) — в 18, 20-...

Будамшуу

АЛЕКСАНДР ДАШИЕВАЙ АЛМАЙРҺАН ЯБАДАЛ

1985 ондо Тэлэмбын «Комсомольский» совхозой директорэй Яруунын райкомдо дэбжүүлэгдэхэдэнь, урда тээнь тэрэл совхозой ахамад ветврачаар ажаллажа байһан Александр Эдуардович Дашиев совхозойнгоо директорэй тушаалда дэбжүүлэгдэһэн юм. Тэрээнһээ хойшо залуу директор ажахыдаа ямар тиимэ онсо ажал хэрэг ябуулжархиба гээшэб гэхэдэ, лаб дээрэ нютаг зоноо баясаама ниитын удха шанартай зүйл хомор хэбэртэй даа. Урда тээхи ударидагшынгаа хүсэл оролдолгоор хүгжэлтынгөө замда гараһан ажахын ажал хэрэгүүд яһала урагшатайл ябажа байба.

Тиигэбэ яабашье Александр Дашиев хүтэлбэрилхы тушаалайнгаа үедэ гансал ажал хэрэгээ сахяад лэ һуугаагүй. Нэгэдэхеэр, директорэй һуури эзэлһэн һамбаандаа аха дүүгээ, түрэл гаралаа суглуулжа, бултандань таарама тушаал олгуулба. Жэшээлхэдэ, ехэ ахаяа өөрынгөө жолоошон болгобо. Нэгэ дүүгээ — ахамад зоотехник, нүгөөдэеэ — һүнэй фермые даагшаар, дүрбэдэхиеэ — лесничестводэ — ойн ан болоод, модо шулуунай хангайн хэмгүй ехэ зөөритэй газарта эзэн-тушаал олгуулба.

Тиигэжэ Владимир, Виктор, Геннадий, Сергей Дашиевууд яһалашье доро дороо һанаһанда хүрэмэ тушаалнуудтай болоходоо, ээлжээндээ мүн баһа һамгадтаа, ойрохи хамаатандаа тааруу ажал олгуулба. Ахынь һамган ахалагша экономист, нагаса ахань ороохоной складые даагша болгогдожо, хоёр бэринь совхозой бухгалтеридэ һуудаг болоо һэн. Эндэ баһа хоёр зүйл мартаад байбалби. Одхон бэринь совхозой мүнгэн жаса баригша кассир болгогдсо һэмнай. Иигээд ерэхэдээ хайшаашье хара — хуу Дашиевууд болошоһон байбал. Үшөө тиихэдэ Дашиевуудай худагынь — Светлана Пурбуевна Дамбаева совхозой ахамад бухгалтер юм лэ! Иимэрхүүгээр «Комсомольский» совхозые удамлан «барижа» байхадань Дашиевтанда, тэдэнэй худа, урагуудта таарамжатай байгаал ха.

Александр Эдуардович зонхилжо байһан дүрбэн жэл соогоо хубиингаа хэрэгтэ үлэмжэтэй үйлэ хэрэг яһалал худхаһан хуймаһан байба. Тэрэ директорэй тушаалда ороһоор Владимир ахадаа албан ажалайнгаа «Волга» автомашина худалдаа. Виктор дүүдээ «ГАЗ-69» автомашина бэлэглээ, мүн баһа өөрыгөөшье мартаагүй — «УАЗ-469» автомашина абажа шадаа һэн. Гадна Шэтэ хотодо ажаһуудаг танилдаа совхозойнгоо «УАЗ-469» автомашина доохонуур худалдажархиһан байна. Тэлэмбын зон шэхэ, хэлэнэй үзүүрэй хоб-жэб тараадаггүй юм. Гэбэшье би ехэл тэсэмгэйгээр эдэ бүгэдэ баримтануудые олохон зонһоо баримта болгон бэшэжэ абаа гээшэб.

Дашиевтан гансашье хүнгэн автомашинаар жүрөөдөө бэшэ, мүн баһа хубиингаа барилганууды хэжэ эхилһэн байна. Шэтэ хотын захада Смоленкэ гэжэ газарта Александр Эдуардович Дашиев эсэгынгээ нэрээр томо гэгшын байшан гэр абаашуулжа табяа. Юуб гэхэдэ, эсэгэнь хамһабариин ажахые даагшаар нёдондоной май һара болотор ажаллаһан байгаа. Тэрэ байшан гэрэйнгээ түлөө Александр Дашиев совхозойнгоо жасада оройдоол 1900 түхэриг түлөө юм ха. Тэрэ гэртэнь Тэлэмбын совхозой хамтын мүнгэн зөөри нилээдхэн лэ шэнгэһэн байха гэжэ нютагайнь зон ехэ багагүй хэлсэнэ.

Мүн баһа лесничестводэ дэбжүүлэгдэһэн дүү Сергей Эдуардович гээшэнь миин байдаггүй юм байна. Өөрынгөө мэдэлэй нэлэнхы ехэ ойн соорхой соо үхэр малай байра байдал, үшөө гэр гэхэ мэтые яндайтар барюулаад, бүхы Дашиевтан хотонойнгоо үхэр мал байрлууланхай юм ха. Гэбэшье энэнь хүсэд элирүүлэгдээгүй. Ушарынь хадаа тэрэ шадар ондоо хүнэй ябаа һаа үлдэдэг, намнадаг юм гэлсээ һэн. Үлүү нюдэнһөө үмэгшэлһэн, харамнаһан хэрэг гээшэ бээз.

Эдэ мэтын асуудалнуудаар совхозой парторг нүхэр А. Д. Яковлевта, сельсоведэй түрүүлэгшэ Д. Д. Цыреновтэ орожо һурагшалхада, дурсагдагша гутамшагта баримтануудые ами нэгэн баталха зуураа, совхозой директор Александр Дашиев хадаа түрэлхидөө, аха, дүүгээ эдимжэтэй ажалда абахаһаа гадна дүүнэртээ бултандань гаражтай гэр байра, малай дулаан хашаа хорёотойгоор барюулһан байна гэжэ мэдүүлбэ.

Үнгэрһэн һунгалтын үедэ А. Э. Дашиев совхоздоо хүдэлдэггүй олон зониие идхажа, өөрыгөө Буряадай АССР-эй арадай депутадта кандидадаар дэбжүүлээ һэн. Удаань һунгагдаха ёһотой Витимскэ 88-дахи округой Романовка, Тэлэмбэ, Улаан-Малшан, Иисэнгэ тосхонуудаар ябажа, «намайе һунгыт, би ерэхэ жэлнүүдтэ нютаг нютагтатнай ехэ хубилалтануудые хэхээр тангаригланаб» гэжэ уряалха зуураа Шэтэ хотын аралжаа наймаанай эмхинүүдтэй хэлсэжэ, Иисэнгэ нютагта 18000 түхэригэй эд бараа асаруулба ха. (Арадай депутат болохо хүн «ута гартай» байһанаа улад зондоо харуулха хэрэгтэй ха юм). Гэбэшье нютаг зон һунгагдаха хүйхэрэйнгөө бодото дээрээ хэр шэнжэ шанартай хүн байһаниие мэдэнхэй, хэниие һунгахаяа һайн бодожо үзэнхэй һээбэ даа. Тиигээдшье тэрэ ондоо областиин мэдэлэй эд бараа хүнэй транспортаар асархаб, түлбэриинь хэн түлэхэб гэхэ мэтэ асуудалнууд мэдээжэ һэн. Асарагдаһан бараан сооньшье хүнэй «шуһаа унаха» юумэн үгы байгаа. Эдэ бүгэдэһөө гадна А. Э. Дашиев үнэгүй малай тэжээл ехээр асархаб гэжэ һунгагшадаа найдуулһан юм ха.

Совхозой зөөри байнал гэжэ иишэ тиишэнь үрижэ, үшөөшье үрихөөр һэдэһэн, садахаяа болиторoo алмайрһан Дашиевай хэрэгүүдые прокуратурын болоод мүрдэлгын органууд элишэлжэ, амыень татахаар, улад зондо дуулгахаар болоо!

НАШ АДРЕС:
670000, УЛАН-УДЭ
ул. Каландаришвили, 23.

Телефоны редакции: редактор — 2-50-96, приемная — 2-54-54, зам. редактора — 2-68-08, зам. редактора — 2-62-62, отв. секретарь — 2-50-52, секретариат — 2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды — 2-60-91, 2-56-23; промышленности и строительства — 2-61-35, агропромышленный — 2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта — 2-69-58; культуры и школ — 2-60-21, 2-57-63; информации — 2-34-05; переводов — 2-54-93; писем и селькоров — 2-67-81; корректорская — 2-33-61; выпускающие — 2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин — 91-1-44, г. Северобайкальск — 35-73, п. Хоринск — 55-6-99, г. Закаменск — 31-61, п. Кырен — 91-9-79 п. Агинское — 3-40-69. Директор издательства — 2-37-32, бухгалтерия — 2-33-77, вахта — 2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана республиканской типографией Госкомиздата Бурятской АССР. Директор 2-40-45. Н-03397. № 75.